

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในเขต
อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคามครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายถึง แนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนเอกสาร
และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
2. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์
3. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
4. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

1. ความหมายของบทบาท

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายท่านดังนี้

กรรณิกา ขวัญอารีย์ (2535: 12) ได้ให้ความหมายของบทบาท คือ สิ่งที่มีลักษณะ 3
ประการ คือ ประการแรก บทบาทที่กำหนดไว้เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดคสिति และหน้าที่
ของตำแหน่งไว้ ประการที่สอง บทบาทที่ควร (Percieved role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลอาจ
แตกต่างกัน และประการสุดท้าย บทบาทที่กำหนดจริง (Perfomed role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้
กระทำจริงตามความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและ โอกาสที่จะกระทำในแต่ละ
สังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ

สมคิด เพ็งอุดม (2535: 12) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลที่
ถูกกำหนดโดยสถานภาพ หรือตำแหน่ง ตำแหน่งและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน ไม่สามารถ
แยกออกจากกันได้ เปรียบเสมือนเหรียญถ้าด้านใดด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่งอีกด้าน
หนึ่งก็เป็นบทบาท

ณรงค์ เสงี่ยมประชา (2531 : 19) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของบุคคลในตำแหน่งที่เขามีอยู่เป็นการรวมความคาดหวังที่เกี่ยวกับตนเอง และของบุคคลอื่นๆ ที่ผู้แสดงมีสัมพันธด้วย

สุพัตรา สุภาพ (2540 : 26) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพนั้น

พระมหาไพสิทธิ สัตยาวิธ (2542 : 65) ได้ให้ความหมายว่า บทบาท หมายถึง สิ่งที่เราทำ หรือหน้าที่ที่เราต้องทำ เมื่อเราเป็นอะไรสักอย่างหนึ่ง สิ่งที่เราทำต้องมาคู่กับสิ่งที่เป็นคือ สถานภาพ ส่วนบทบาทที่สังคมคาดหวัง หมายถึง สิ่งที่สังคมหรือคนส่วนใหญ่ตั้งเป็นข้อกำหนดว่าใครก็ตามที่มีตำแหน่งอย่างใดอย่างหนึ่งในสังคมจะต้องปฏิบัติอย่างนั้น เพราะสังคมถือว่าเป็นสิ่งดีงาม สมาชิก ของสังคม ก็จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

พระมหาสุวิทย์ คงช่วย (2543 : 8) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่เป็นพลวัตของสถานภาพ บทบาทไม่สามารถแยกจากกันได้ นั่นคือ ไม่มีบทบาทที่ปราศจากสถานภาพหรือสถานภาพที่ปราศจากบทบาท

บทบาทตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 602) ให้ความหมายว่า การกระทำตามหน้าที่ หรือ พฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ นอกจากนี้ คำว่า “ บทบาท ” ได้มีนักจิตวิทยา นักการศึกษาและนักสังคมวิทยาให้คำนิยามไว้ดังนี้

พระสมคิด ศรีบูรณ (2549 : 12) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรม หรือหน้าที่ที่บุคคลในตำแหน่งต่างๆ แสดงออกตามปทัฏฐานของสังคมที่กำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำหน้าที่ หรือแสดงออกตามสถานภาพของตนเอง ดังนั้นบทบาทจึงใช้คู่กับสถานภาพอยู่เสมอ

สรุปได้ว่า บทบาท คือ หน้าที่ที่พึงกระทำต่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอย่างมีเป้าหมาย เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสิ่งที่พึงประสงค์ของผู้กระทำ

2. ประเภทของบทบาท

ประเภทของบทบาทมีนักวิชาการ ได้จำแนกไว้ดังนี้

2.1 ประเภทบทบาท

แบ่งเป็น 3 ประเภท ดังนี้ (อรุณ รักธรรม. 2526 : 56)

2.1.1 บทบาทจริง (Actual role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของผู้ที่ถูกควบคุม โดยอารมณ์ เจตคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญหาในการปฏิบัติงาน

2.1.2 บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescription Role) เป็นขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบซึ่งหน่วยงานหรือองค์กรเป็นผู้กำหนด

2.1.3 บทบาทที่คาดหวัง (Expectation) เป็นความคาดหวังของบุคคลหรือสังคม ที่มีต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่ง เป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้นๆ

2.2 ลักษณะบทบาท

ลักษณะบทบาทเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับปัจเจกบุคคล สังคมเป็นเครือข่ายของสถานภาพและแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ครอบครอง จะมีลักษณะที่สำคัญ 2 อย่าง ดังต่อไปนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2536 : 137)

2.2.1. ลักษณะเกี่ยวกับตน (Self-Related characteristics) ได้แก่ลักษณะต่างๆ ของบุคคล ที่คิดว่า เป็นหรือมีลักษณะเช่นนั้น ลักษณะนี้จะมีผลต่อการประพฤติตามสถานภาพที่เขาดำรงอยู่ และจะเป็นฐานในการเลือกความคาดหวังประเภทต่างๆ มาเป็นแนวในการประพฤติตามสถานภาพ

2.2.2 ความสามารถและทักษะในการแสดงบทบาท (Role playing skills and capacities) ความสามารถเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของแต่ละบุคคล ส่วนทักษะเป็นสิ่งที่ได้เรียนรู้ภายหลังแต่ทั้งสองสิ่งก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน หากไม่มีความสามารถเป็นทุน ทักษะก็ไม่สามารถเกิดได้ ด้วยทักษะและความสามารถนี้เองทำให้บุคคลแสดงบทบาทได้

2.3 การจำแนกบทบาท

การจำแนกบทบาท คือ การแสดง หรือการกระทำให้เกิดผลขึ้นจะโดยสถานภาพของบุคคล หรือความคาดหวังของบุคคลอื่นที่มีต่อบุคคลที่ดำรงสถานภาพนั้น จำแนกได้ 2 บทบาท คือ (พระสมคิด ศรีบูรมณ. 2549 : 15)

2.3.1 บทบาทตามหน้าที่ คือ บทบาทที่พึงกระทำตามหน้าที่ที่มีอยู่ตามบทบาททางสังคมที่ถูกกำหนดขึ้น โดยสังคมเป็นตัวกำหนด

2.3.2 บทบาทจริง คือ บทบาทที่ถูกกำหนดขึ้นโดยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดว่าอะไรควรจะมีบทบาทอย่างไร เพื่อก่อให้เกิดสมดุลทางสังคม

3. ลักษณะของบทบาท

ลักษณะของบทบาท 3 ประการ ดังนี้ (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. 2540 : 89-91)

3.1 บทบาทในอุดมคติ (Ideal role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือ ความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพหนึ่งๆ ควร กระทำตาม หรืออาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ไม่ได้

3.2 บทบาทที่บุคคลรับรู้ (Perceived role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ ที่คาดหวังด้วยตนเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทักษะ บุคลิกภาพ และ ประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

3.3 บทบาทที่แสดงออกเป็นจริง (Actual or enacted role) เป็นการกระทำที่บุคคล ปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็น สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม

4. ความสำคัญของบทบาท

ความสำคัญของบทบาท มีนักวิชาการได้อธิบายไว้ดังนี้

กัญญา สาทร (2533 : 259) กล่าวว่า ความสำคัญของบทบาทคือสิ่งที่ผู้ดำรง ตำแหน่งหนึ่งได้รับการคาดหวังให้เขาทำบทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้ควบคู่กับตำแหน่งที่บุคคล นั้นครองอยู่ และหมายความรวมถึงหน้าที่ หรือเงื่อนไขที่บุคคลนั้นครองอยู่

พระมหาไพสิทธิ สัตยาทร (2542 : 7) กล่าวว่า "บทบาท" มีความสำคัญเพราะว่า มนุษย์ทุกคนมีสถานภาพติดตัวที่แตกต่างกันมาตั้งแต่กำเนิด ไม่ทางตรงก็ทางอ้อมความแตกต่าง ของครอบครัวที่ให้กำเนิด จากนั้นบุคคลก็อาศัยสถานภาพที่ตนได้รับติดต่อสัมพันธ์กับบุคคล อื่น รวมทั้งแสวงหาสถานภาพใหม่ให้กับตนเองต่อไปตามบรรทัดฐานที่สังคมได้กำหนด สังคมจึง เป็นเสมือนที่รวมสถานภาพของบุคคล และการที่บุคคลในสังคมมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ ก็เป็นเรื่องของสถานภาพเสียเป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่าง เช่น กัญญาสงฆ์ออกไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน แม้ท่านจะไม่รู้จักใครสักคน แต่ก็สามารถรับอาหารบิณฑบาตได้ ทั้งนี้เพราะทุกสิ่งทุกอย่าง ดำเนินไปตามสภาพและบรรทัดฐานที่มีอยู่ในสังคมนั้นๆ สถานภาพจึงเป็นตัวกำหนดบทบาท (หน้าที่) ของบุคคลว่าจะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคมอย่างไรมันเป็นเหมือนกุญแจที่จะไขให้เรา เข้าใจถึงพฤติกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม ส่วนบทบาทของบุคคลนั้นจะเป็นตัวสะท้อนให้เรา เข้าใจถึงวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ทั้งสถานภาพและบทบาทจึงเป็นเครื่องมือที่

สำคัญที่ช่วยให้มนุษย์เข้าใจพฤติกรรมของบุคคล และสามารถจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันใน การพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้

พระสมคิด ศรีบูรมณี (2549 : 15) ได้สรุปไว้ว่า บทบาทมีความสำคัญใน การคาดหวัง หรือการกำหนดหน้าที่ของบุคคลตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง เป็นแนวทางให้บุคคลนั้นปฏิบัติ หน้าที่ได้ อย่างถูกต้องเหมาะสมตามที่ตนและผู้เกี่ยวข้องคาดหวังไว้ ซึ่งจะเป็นผลทำให้เกิด ความเจริญก้าวหน้าแก่งานในหน้าที่ของตนเองและสังคมต่อไปอีกด้วย

สรุปได้ว่า บทบาทมีความสำคัญในการกำหนดสังคมว่า สังคมนั้นๆ จะดำเนินไป ได้อย่างมีสมดุลทางสังคมหรือไม่ จำเป็นจะต้องมีส่วนของบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันและมี ในปริมาณที่มีความสมดุลกัน สังคมนั้นๆ จึงจะดำเนินไปได้

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์

1. ความหมายของบทบาทของพระสงฆ์

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายท่านดังนี้

ประเวศ วสี (2539 : 71-82) ได้ให้ความหมายบทบาทของพระสงฆ์ไว้ดังนี้

1.1 พระสงฆ์เป็นผู้สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ ของการบวชคือ เพื่อเรียนรู้ ดังนั้น พระสงฆ์คือ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งควรจะเป็น 3 เรื่อง ใหญ่ๆ คือ การเรียนพุทธธรรมให้ลึกซึ้งทั้งทางปริยัติและปฏิบัติ การเรียนรู้สังคมปัจจุบันให้เท่า สังคมปัจจุบันเพื่อประโยชน์ในการสอน และการเรียนรู้ติดต่อสื่อสารให้เป็นที่สนใจของผู้คนให้ จีบใจผู้คนให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือที่เรียกว่า “อนุศาสนีปาฏิหาริย์” รวมทั้ง ความสามารถในการใช้เครื่องมือติดต่อสื่อสารสมัยใหม่ด้วย

1.2 การศึกษาของสงฆ์ควรร่วมกับโลกพัฒนาหลักสูตรกับการศึกษาพระสงฆ์

1.3 พระสงฆ์ควรทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและส่งเสริมความ เข้มแข็งของชุมชน ความสำคัญของวัดคือ การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้น ถ้าวัดเข้มแข็งจะ ทำชุมชนเข้มแข็งด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการมีศีลธรรมอันดีงามของสมาชิกในชุมชน ถ้าวัดลอยตัว ออกจากโครงสร้างของสังคมในชุมชน จะทำให้ชุมชน และสังคมอ่อนแอ และส่งผลให้สถาบัน อื่นๆ รวมทั้งสถาบันทางศาสนาอ่อนแอไปด้วย

1.4 พระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา จำนวนกว่า 30,000 โรงเรียน เพราะโรงเรียนเหล่านี้ยังไม่สามารถผลิตคนที่มีความเข้มแข็งทางปัญญาและศีลธรรม ในส่วนที่ยังขาดนี้หากวัดจัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาคนให้เต็มศักยภาพได้ก็จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้

1.5 พระสงฆ์ควรแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี เนื่องจากโลกในปัจจุบันมีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในสังคมระดับต่างๆ พระสงฆ์ควรถูกศึกษาให้เข้าใจว่าความรุนแรงนั้นหมายถึงอะไร มีขอบเขตแค่ไหน มีที่ประเภท มีสาเหตุอะไรบ้าง มีวิธีป้องกันและแก้ไขอย่างไร วิธีใดได้ผล จะพัฒนาวิธีป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ดีขึ้นอย่างไร

1.6 พระสงฆ์ต้องเป็นผู้นำในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยต้องพยายามให้เข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อม และวิธีแก้ไขให้ลึกซึ้งเพื่อจะได้สอนให้ประชาชน ได้ถูกต้อง และวัดเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน

1.7 พระสงฆ์ควรร่วมบริหารจัดการวัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน ตามอุดมการณ์แห่งพระพุทธศาสนา รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรร่วมมือกันบริหารจัดการวัดเพื่อประโยชน์การจรรโลงพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมต่อไป

มาณี ไชยธีรานุวัตร (2541 : 43-39) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศาสตร์และศิลป์ในการอบรมคุณธรรมของพระเถระภาควันออกเฉียงเหนือได้จัดหมวดหมู่โดยภาพรวม 3 บทบาท ดังนี้ บทบาทด้านการอบรมตน พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้นำด้านปัญญาต้องมีบทบาทด้านการศึกษาพระพุทธศาสนา ด้านการพัฒนาตนเอง และ ด้านการปกครองสงฆ์ บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้พัฒนาทางจิตใจ โดยการอบรมสั่งสอนหลักธรรมด้วยศาสตร์และศิลป์ บทบาทด้านการพัฒนาสังคม และบทบาทด้านการพัฒนาวัด บทบาทใหม่ของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ พระสงฆ์มีบทบาทร่วมแก้ไขและพัฒนาสังคม จึงควรเพิ่มบทบาทสำคัญคือ การติดตามข่าวสารทางสื่อมวลชนเพื่อนำมาประยุกต์ใช้สอนธรรมะ การพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยเป็นผู้นำและผู้ประสานงาน และการร่วมมือแก้ไขปัญหาการทำผิดของสงฆ์ และได้แสดงให้เห็นแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ สอดคล้องกับบทบาทจริงตามที่นักวิจัยได้ค้นพบจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม พระสงฆ์มีบทบาทที่น่าเลื่อมใส เป็นผู้นำทางปัญญาผู้พัฒนาจิตใจ และร่วมแก้ไขปัญหาสังคม มีวัตรปฏิบัติที่ดั่งามเคร่งครัด มีเมตตาธรรมต่อคนทั่วไป ถือความเรียบง่ายเป็นหลัก

2. ประเภทของบทบาทของพระสงฆ์

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายท่านดังนี้

พระสมณีก อนันตวรรังสี (2540 : 45-46) กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ ดังนี้

2.1 ด้านเศรษฐกิจ พระสงฆ์มีบทบาทส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพ สุจริตไม่เกียจเกียคนผู้อื่น มีบทบาทในการสนองงานอาชีพด้านฝีมือ เช่น การวางแผนโบราณ ยาสมุนไพร ศิลปกรรม และการก่อสร้าง

2.2 ด้านสังคม พระสงฆ์มีบทบาทด้านสังคมกล่าวคือการอบรมจริยธรรม การป้องกันการเสพยาเสพติด การให้ความอนุเคราะห์ผู้ยากไร้ การสงเคราะห์ผู้มีปัญหาทางด้านจิตใจการอนุเคราะห์ผู้เดินทาง การช่วยเหลือกิจกรรมของประชาชน เช่น การใช้สถานที่ของวัดเป็นที่เก็บพัสดุเก็บสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อนุเคราะห์สัตว์เลี้ยง ให้ยืมเครื่องใช้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน

2.3 ด้านการศึกษา พระสงฆ์มีบทบาทด้านการศึกษาหลายประการ กล่าวคือให้ความรู้แก่พระสงฆ์และประชาชนทั้งภายในและภายนอก การสร้างโรงเรียนในวัด เป็นต้น

2.4 ด้านการเมืองและการปกครอง พระสงฆ์มีบทบาททองอ้อม โดยนำหลักธรรมไปอบรมเผยแผ่ในเชิงเหนี่ยวนำ และสนับสนุนการปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมะ พัทธา สายหู (2540 : 142-145) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์กับงานด้านพัฒนาไว้ว่าพระสงฆ์เป็นผู้นำประเภทหนึ่งของชาวบ้าน ในด้านศาสนาและเป็นแบบอย่างศีลธรรมความประพฤติ ซึ่งมีอิทธิพลในการแนะนำชี้แจง ชักจูงการกระทำของชาวบ้าน ได้ แต่เนื่องจากพระสงฆ์มีสิทธิที่จะเลือกปฏิบัติได้ว่าจะเข้ายุ่งเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ได้มากน้อยเพียงใด ได้ตามอุปนิสัยของพระสงฆ์เอง และชาวบ้านก็มีใ้คาดหวังว่า พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำในแบบความประพฤติทางโลกเสมอ เพราะฉะนั้นบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำของชุมชน ที่จะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนอย่างไรนั้น จึงกำหนดด้วยหลักเกณฑ์ที่แน่นอนไม่ได้คือองแล้วแต่ความคิดความปรารถนาของบุคคล

พระมหาสุภา อุทโท (2541 : 92) กล่าวว่าบทบาทของพระสงฆ์ คือผู้อนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์ควรจัดวัดให้ร่มรื่น สงบ สะอาด และมีสถานที่ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นก รอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นสถานที่ที่เหมาะสม สำหรับพัฒนาศีลธรรมและจิตใจตลอดจนการผ่อนคลายความเครียดด้านจิตใจของประชาชน นอกจากนี้ควร

ส่งเสริมให้มีป่าชุมชนภายในวัด เช่น สวนสาธารณะหรือเขตอภัยทาน ซึ่งนอกจากจะเป็น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังช่วยลดปัญหามลพิษที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคตด้วย

3. การจำแนกบทบาทของพระสงฆ์

พินิจ ลาภานานนท์ (2549 : 262-263) ได้จำแนกบทบาทพระสงฆ์ ดังนี้

3.1 เป็นผู้นำทางประเพณี ทำหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ลึกซึ้ง เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นผู้ร่วมพิธีกรรมตามประเพณีท้องถิ่นในฐานะที่เป็นพระสงฆ์นั้นเมื่อผ่านการอุปสมบทแล้วก็ถือว่าเป็นการก้าวเดินแห่งวิถีศึกษาและต้องเจริญศึกษาคือศึกษาเรื่อยไปจนกว่าจะสึก จึงเรียกการสละความเป็นภิกษุสามเณรกลับไปเป็นคฤหัสถ์ว่าการ “ลาสิกขา” แต่ถ้าเป็นพระสงฆ์หรือสามเณรก็ต้องมีชีวิตแห่งการศึกษาค้นคว้าไปจนกว่าจะจบศึกษาถือเป็นพระอรหันต์ พระสงฆ์ส่วนใหญ่จึงได้ถือเอาการศึกษาเล่าเรียน พระธรรมวินัย และพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นภารกิจหลักในขณะที่เดียวกันพระสงฆ์ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ให้บริการทางศาสนาพิธีต่างๆ ซึ่งรวมถึงประเพณีและวัฒนธรรม ของท้องถิ่นด้วย เพราะกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยตรงกับวิถีชีวิต พุทธศาสนิกชน และเป็นข้อเรียกร้องหรือความต้องการพื้นฐานของชาวบ้านอีสานด้วย การเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชนจึงเป็นอีกบทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางประเพณีในสังคมอีสาน

3.2 เป็นผู้นำด้านพัฒนาศีลธรรมจริยธรรมเพื่ออบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนได้เรียนรู้ปฏิบัติธรรมจนสามารถเข้าใจในแก่นแท้ของพุทธธรรม ทั้งที่เป็น โลกุตระธรรมและโลกิยธรรม โดยพระสงฆ์จะเน้นการเผยแผ่ธรรมในลักษณะการอบรมสั่งสอนประชาชนให้อยู่ในศีลธรรม ให้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ภารกิจนี้ถือว่ามีความสำคัญมากในสังคมไทยเพราะนอกจากจะช่วยเหลือให้แต่ละคนเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตนเองให้พ้นทุกข์หรือปัญหาต่างๆ และพบความสุขที่แท้จริงได้แล้ว พุทธศาสนายังช่วยให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ถ้าหากไม่มีกระบวนการพัฒนาศีลธรรมจริยธรรมเช่นนี้จิตใจของคนในสังคมคงจะแข็งกระด้าง ก้าวร้าว และสังคมคงจะสับสนวุ่นวาย ไม่มีความสุขสงบสุข ไม่มีการเสียสละและให้อภัย เพราะแต่ละคนจะดำเนินชีวิตไปตามสัญชาตญาณของการเอาตัวรอดเท่านั้น คนอ่อนแอจะอยู่ในสังคมได้ยาก อันนี้ถือเป็นหน้าที่สำคัญของทุกศาสนา

3.3 เป็นผู้นำในการพัฒนาสังคมรูปแบบต่างๆ สนับสนุนกิจกรรมพัฒนาสังคมร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน กิจกรรมที่ดำเนินการมี

ทั้งการพัฒนาอาชีพเพื่อการเสริมสร้างรายได้แก่ประชาชน การพัฒนาจิตใจเพื่อสร้างเจตนา
 สัจจกมที่ส่งเสริมให้เป็นคนดีและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและกิจกรรมการพัฒนาที่จะช่วย
 เสริมสร้างหรือปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน โดยพระสงฆ์นักพัฒนาส่วนมากเป็น
 เจ้าอาวาสหรือพระที่มีพรรษามากๆ จนเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน พระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา
 น้อยจะเป็นผู้นำการพัฒนาได้ยาก แต่ก็สามารถทำได้ถ้ามีคุณสมบัติพิเศษอื่นๆ ที่ชาวบ้านยอมรับ
 เช่น เป็นพระที่มีวิถีปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส เป็นพระที่สามารถเทศน์และสอนได้เก่ง เป็นผู้ที่มี
 ความสามารถด้านยาสมุนไพรหรือรักษาโรคตามแบบประเพณีพื้นบ้าน เป็นต้น เพราะความ
 ศรัทธาและ ความเคารพนับถือที่ชาวบ้านมีต่อพระสงฆ์ จะเป็นเงื่อนไขให้ชักจูงชาวบ้านร่วมทำ
 กิจกรรมการพัฒนาได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็นการขอความร่วมมือด้านกำลังกายหรือกำลังทรัพย์ในการ
 พัฒนาก็มักจะได้รับความร่วมมืออย่างดีจากชาวบ้าน

อย่างไรก็ตามการจำแนกบทบาทของพระสงฆ์ทั้ง 3 แบบนี้ มิได้หมายความว่า
 พระสงฆ์แต่ละรูปจะแสดงเพียงบทบาทใดบทบาทหนึ่งเท่านั้น บทบาทแรกและบทบาทที่สอง
 ถือเป็นบทบาทหลักของพระสงฆ์ทุกรูป มีเพียงบทบาทด้านการพัฒนาสังคมเท่านั้นที่มีพระสงฆ์
 ส่วนน้อยแสดงบทบาทหรือกล่าวได้ว่าพระสงฆ์ส่วนมากไม่สนใจแสดงบทบาทนี้ในขณะที่
 พระสงฆ์นักพัฒนาจะแสดงบทบาททั้งสามไปพร้อมๆ กัน

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ หมายความว่า การศึกษาหลักธรรม คำสอน ของ
 พระพุทธเจ้าอย่างต้องแท้ และนำหลักธรรม คำสอนนั้นเผยแผ่ให้ผู้อื่นได้ปฏิบัติตามและให้
 สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนการให้บริการความสะดวกแก่ประชาชน การเข้า
 ร่วมพัฒนาชุมชนกับหน่วยงานต่างๆ และการอนุรักษ์วัฒนธรรม ศิลปกรรม และธรรมชาติ ไว้
 เพื่อสืบทอดต่อไป

4. แนวคิดบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป
 เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชนของชาติ ทั้งด้านการศึกษา การอบรมสั่งสอน การให้
 ที่อยู่อาศัย อาหาร รวมทั้งการทำให้เด็กมีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ ซึ่งมี
 ผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์ไว้ดังนี้

พระราชวรรมณี ปยุตโต (2529 : 2-3) กล่าวว่าไว้ว่า การเรียนการสอนในสมัยก่อนที่
 จะมีแบบแผน เช่น เป็นรูปชั้นเรียน มีการกำหนดการเรียนที่แน่นอนตายตัวอย่าง โรงเรียน
 ความหมาย ของปัจจุบันนั้นยังไม่มี โดยทั่วไปยังเป็นการเรียนการสอนยังไม่เป็นระบบขึ้นอยู่กับ

ครูผู้สอน แล้วตามแต่สถานที่ตั้งแวดล้อมอำนวย ส่วนมากลูกชาวบ้านเมื่อมาเรียนสามารถเขียนพยัญชนะ และแจกลูกถึงแม่เกษแล้วก็มีมักจะลาพระอาจารย์ไปอยู่บ้านเพื่อช่วยพ่อแม่ประกอบอาชีพ ถ้าพ่อแม่มีกำลังก็ให้ลูกเรียนต่อ จนอายุครบบวช ก็บวชเรียนพระธรรมวินัยต่อไป จะได้เรียนหนังสือหรือภาษาบาลีบ้างและหากไม่บวชเรียนแต่หากเรียนวิชาชีพใด พ่อแม่ก็มักนำไปฝากพระสงฆ์ที่ท่านมีความรู้ในวิชานั้นๆ เมื่อชาวบ้านนิมนต์พระที่มีความรู้ไปทำอะไร พวกลูกศิษย์ก็มักจะได้รับความรู้และจดจำไว้จนช้านานในที่สุด และเมื่อ ไม่ได้เรียนหนังสือและไม่ได้รับราชการที่เกี่ยวกับหนังสือในวังก็ไม่รู้ว่าจะเอาความรู้ไปทำอะไรนานเข้าก็ลืมหืม

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยของการปฏิรูปทางเศรษฐกิจและสังคมครั้งแรกของเมืองไทย งานด้านศาสนาที่ได้รับการปรับปรุงด้วยพระองค์เอง ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดการเรียนการสอนหนังสือไทยในทุกๆ อาราม เนื่องจากพระองค์เป็นผู้ดำริเด็กผู้ชายที่สนใจเรียนหนังสือไทย ลายมือวิชาหนังสือ และกระบวนเลขโหรา อย่างเปี่ยมมานั้นน้อย ส่วนผู้ปกครองก็ประสงค์จะให้บุตรหลานของตนได้เรียน แต่เมื่อนำเด็กที่ไปฝากแล้วก็มีเด็กที่เอาใจใส่และได้วิชาไปน้อยหากเป็นแบบนี้ผู้ที่จะเรียนรู้หนังสือไทย ลายมือและเลขไทยก็จะเสื่อมสูญจึงทรงมีพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชกณะ พระครูฐานานุกรมเปรียญที่ได้รับพระราชทานนิตยภัต ตามฐานานุกรมศักดิ์ ในพระอารามหลวงสำหรับสั่งสอนภิกษุสามเณรศิษย์ในวัด เหตุที่ทรงมีพระราชดำริให้เริ่มมีการสอนที่วัด เนื่องจากการศึกษาของไทยแต่เดิมมีศูนย์กลางอยู่กลางอยู่ 2 แห่ง คือ วัดกัณวีร์ เนื่องจากสถานที่ทั้งสองแห่งนั้น เป็นที่มีความรู้ ศิลปะและช่างฝีมือแต่วังเป็นสถานที่ที่คนทั่วไปเข้าไปถึง คนส่วนมากจึงมุ่งเข้ารับการศึกษาในวัดเนื่องจากการแพร่หลายในทุกถิ่น เป็นสถานที่เปิดสำหรับคนทั่วไปเป็นศูนย์กลางและเป็นแหล่งให้การศึกษแก่ประชาชนส่วนใหญ่

จากเหตุผลดังกล่าวมาแล้วนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีประกาศการจัดตั้ง โรงเรียนขึ้นเมื่อวันศุกร์เดือน 6 แรม 3 ค่ำ ปีระกา สัปตศก 124 (พ.ศ. 2428) โปรดใช้วัดเป็นสถานศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ 5 การศึกษาที่พระสงฆ์จัดนั้นแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ วิชาขั้นต้น เช่น หนังสือสอนเพียงอ่านออกเขียนได้ เลขเพียงทำบวก ลบ คูณ หาร ได้ และธรรมจริยา เพื่อให้รู้บุญบาปข้อดีต่างๆ ที่ควรรู้เรียกว่า “มูลศึกษา” วิชาต่อไปนั้นจนถึงได้สอบไล่และได้ประโยค 1 จึงเป็น “ประถมศึกษา” การศึกษาขั้นมูลศึกษานั้นโดยปกติให้สอนตามวัดเนื่องจากรัฐเปิดโรงเรียนสอนขึ้นแล้ว ประชาชนที่อยู่ในบริเวณโรงเรียนก็ส่งบุตรหลาน ไปเรียน แต่บรรดาศิษย์วัดก็ไม่ได้เรียนต่อและคนที่ไม่นิยมส่งบุตรหลานมาอยู่วัดเพื่อให้เข้าเรียนแต่ส่งบุตรหลาน ไปเรียนเลย รัชกาลที่ 5 จึงโปรดให้จัดการศึกษาดังนี้ ตำบลใดมี

เด็กที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้ ทำเลขสามัญบวก ลบ คูณ หาร ได้มากกว่า 30 คนยังไม่สร้างโรงเรียนแต่ให้สอนทั้งชั้นมูลศึกษาและประถมศึกษาโดยพระสงฆ์ และหากมีนักเรียนมีความรู้พื้นมูลศึกษาขึ้นไปมากกว่า 30 คนจึงสร้างโรงเรียนประถมศึกษา การจัดตั้งโรงเรียนให้หาศาลาหรือสถานที่แห่งหนึ่งแห่งใดในวัดใดวัดหนึ่งตั้งเป็นโรงเรียน และคัดพระสงฆ์ที่มีความรู้สูงพอจะสอนชั้นประถมศึกษาได้มาเป็นครู และพระสงฆ์ที่มาสอนจะได้รับทุนอุดหนุนมากกว่าปกติจากการแนะนำชักชวนทายกทั้งหลายให้ออกทรัพย์เกื้อกูล รวมไปถึงการออกบุญเรียไรเพื่อใช้ในการศึกษาเล่าเรียนด้วย

นอกจากจัดการเรียนการสอนแล้วพระสงฆ์โดยเจ้าคณะมณฑลจะดำเนินการสอบไล่ในแต่ละหัวเมือง ส่วนในกรุงเทพมหานคร กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการสอบไล่เอง

ตั้งแต่อดีตกับวังได้ร่วมมือกันให้การศึกษาแก่ประชาชนมาโดยตลอด จนถึงการจัดการศึกษาแผนใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 วัดและคณะสงฆ์ยังให้ความร่วมมือจัดการศึกษาของชาติอยู่โดยเฉพาะในระดับมูลศึกษาและประถมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์เองเป็นผู้จัดการหัวเมืองเมื่อถึงรัชกาลที่ 6 การศึกษาสมัยเก่า (ระบบวัด) ก็กับการศึกษาใหม่จึงแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด หน้าที่ให้การศึกษาโดยตรงของพระสงฆ์ จึงจำกัดอยู่แต่ในวัดและประชาชนในวงแคบเท่านั้น อย่างไรก็ตามจากความสำคัญของวัดและพระพุทธศาสนาในอดีตทำให้เกิดประเพณีที่สำคัญๆ ในทางพระพุทธศาสนาไปเกี่ยวข้องกับการศึกษามาจนถึงปัจจุบัน คือ

ข้อ 1 ประเพณีวัดเป็นศูนย์กลางของการเล่าเรียนของประชาชน และพระสงฆ์เป็นครูผู้มีหน้าที่อบรมสั่งสอนชาวกรุง ชาวเมือง ในปัจจุบันอาจมองไม่ค่อยเห็นแต่สำหรับชาวบ้านในชนบทห่างไกลยังพอมองเห็นแม้ไม่เป็นศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน ก็พอเป็นช่องทางหรือที่พึ่งแห่งสุดท้าย

ข้อ 2 ประเพณีบวชเรียน ซึ่งมีความหมายว่าบวชคู่กับเรียนหรือบวชก็เพื่อเรียนแล้วหมายความว่าไปถึงบวชอยู่แค่เรียน เรียนแล้วใครอยู่พึ่งอยู่ ไม่ใคร่อยู่ก็สึกบุญศรี พานะจิตต์ และคณะ (2545 : 20) ได้กล่าวเกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์ว่าเป็นบทบาทและภารกิจของพระภิกษุสงฆ์ที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการสงเคราะห์บุคคลและประชาชนทั่วไปด้านการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถที่จะดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

4.1 บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการศึกษา

4.1.1 บทบาทพระสงฆ์ในด้านการศึกษาแก่ประชาชน

บทบาทพระสงฆ์ในด้านการศึกษาแก่ประชาชน อาจแบ่งได้ดังนี้ (กรมการศาสนา. 2536 : 141-143)

1) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ในปี พ.ศ. 2516 สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ วาสโน) ได้ทรงปรารภกับนายอภัย จันทวิมล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการสมัยนั้นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระประสงค์ที่จะให้คณะสงฆ์พิจารณาในการจัดการสอนเด็กและสอนประชาชนให้มีความรู้อ่านออกเขียนได้ แม้ว่าจะมีโรงเรียนในระบบการศึกษาของชาติที่ได้รับผิดชอบอยู่ก็ตาม แต่ปัญหาสำคัญ คือ รัฐไม่สามารถจัดการศึกษาให้เด็กได้เข้าเรียนก่อนเกณฑ์ได้ทั้งหมด เนื่องจากเกณฑ์ของเด็กที่จะเข้าเรียนชั้นประถมจะต้องมีอายุ 7 ปีขึ้นไปเมื่อครบเกณฑ์ก็อาจมีเด็กไม่น้อยที่ต้องเรียนซ้ำชั้นอยู่ไม่สามารถขึ้นไปเรียนในชั้นประถมปีที่ 2 ได้แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งโรงเรียนอนุบาลขึ้นเพื่อแก้ปัญหาโดยมีทั้งรัฐและเอกชนจัดแต่ต้องอาศัยการลงทุนมาก

จากแนวความคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่าวัดต่างๆ มีส่วนช่วยเหลือในด้านการศึกษาของประชาชน เช่น ใช้พื้นที่วัดตั้งโรงเรียน ส่งเสริมการจัดตั้งโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ เป็นต้น กระทรวงศึกษาธิการจึงขอความอนุเคราะห์จากคณะสงฆ์ให้จัดตั้งโรงเรียนในวัดขึ้น โดยมีพระก่อนเกณฑ์บังคับโดยก่อนหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการจะดำเนินการตามนโยบายนี้มีบางวัดได้ทำโครงการนี้ขึ้นมาก่อนแล้ว

เมื่อเริ่มดำเนินการ กรมการศาสนา ได้วางหลักเกณฑ์โครงการจัดตั้งโรงเรียนวัด สอนเด็กก่อนเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการ เสนอต่อมหาเถรสมาคมดังนี้

- 1.1) เป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการกุศล โดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมใดๆทั้งสิ้น
- 1.2) ใช้ชื่อว่า "โรงเรียนวัด"
- 1.3) ให้สอนเด็กก่อนเกณฑ์บังคับตามกฎหมายทั้งชายหญิงตั้งแต่อายุ 3 ปี ถึง

ย่างเข้าปีที่ 4

- 1.4) ให้พยายามสอนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้ด้วย
- 1.5) ครูผู้สอนคือ พระภิกษุ สามเณร และจะให้ฆราวาสเป็นครูช่วยสอนก็ได้
- 1.6) ความมุ่งหมายของโรงเรียนคือเตรียมเด็กให้พร้อม ที่จะเข้าเรียนในภาคบังคับก็อบรมในด้านกิริยามารยาทและศีลธรรม ตลอดจนสอนผู้ใหญ่ให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้

ในขั้นต้นให้จัดตั้งในวัด และศาสนศึกษาต่างๆ อย่างน้อยอำเภอละ 2 แห่งในปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อจาก “โรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์” เป็น “ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในวัด” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 เป็นต้นมาและรับเด็กเล็กชาย - หญิงอายุ 3 ปีถึงย่างเข้าปีที่ 6

2) โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ประเทศไทย ได้ตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นแห่งแรก ที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย วัดมหาธาตุ เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ.2501 โดยได้มาจากการดูงานของพระวิมลธรรม (อาจ อาสภเถระ) สังฆมนตรีว่าการกระทรวงการปกครองคณะสงฆ์ไทย และองค์สภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีการเดินทางไปดูงานของทางพระพุทธศาสนาที่ประเทศศรีลังกา เมื่อประมาณปี พ.ศ.2496 - 2500 ได้เห็นการอบรมศีลธรรมและวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในวันอาทิตย์ ปรากฏว่าประเทศศรีลังกา ซึ่งได้มีการจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2492 และได้ผลดีมากจึงได้มีการนำมาจัดตั้งขึ้นในประเทศไทย หน่วยงานนี้ในระยะแรกขึ้นตรงต่อสำนักธรรมวิจิตร มีการบรรยายธรรมฝึกสมาธิให้แก่บุคคลทั่วไป ในวันอาทิตย์และวันธรรมสวนะในปี พ.ศ.2505 จึงยกฐานะโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น เป็นแผนกหนึ่งต่างหาก เรียกว่า “แผนกโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์”

จากการเริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ.2501 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2503 มีนักเรียนมาสมัครเป็นจำนวนมาก สถานการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงได้เปิดโรงเรียนขึ้นเป็นแห่งที่ 2 ต่อมาปี พ.ศ.2507 จึงมีวัดต่างๆ เช่น วัดอนงคาราม วัดเบญจมบพิตร วัดปากน้ำ เป็นต้น ได้เปิดขึ้นอีกเป็นจำนวนมากจนปี พ.ศ.2518 กรมการศาสนาจึงรับโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ต่างๆ เข้าอยู่ในความอุปถัมภ์และจัดสรรงบประมาณตามจำนวนนักเรียน

3) ธรรมศึกษา หลักสูตรแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก เมื่อสอบผ่านจะได้รับใบประกาศนียบัตร ธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโท และธรรมศึกษาเอก

4) ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน / พระธรรมวิทยากร แผนกพระธรรมวิทยากร ดำเนินงาน โดยสถานการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีประธานนักศึกษาเป็นหัวหน้า โดยตำแหน่ง เป็นหน่วยงานของคณะกรรมการนักศึกษาขึ้นกับกองกิจการนักศึกษา มีการออกสอนวิชาจริยธรรมตามโรงเรียนต่างๆ และมีการจัดพระไปเป็นวิทยากรบรรยายธรรมในบางโอกาส ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2509

โดยมีความเห็นว่าเยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของชาติ และของพระพุทธศาสนานั้น ควรจะเป็นผู้เฝ้าพร้อมไปด้วยความรู้ทางวิชาการและศีลธรรมควบคู่กันไป อันจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้พระนักการศึกษาควรจะเป็นผู้มีส่วนใน

สำนักวิทยบริการฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม วิทยาลัยนิพนธ์ งานวิจัย

การอบรมสั่งสอนศีลธรรมและวัฒนธรรมและปลูกฝังค่านิยมอันดีงามแก่เยาวชน จึงจัดตั้ง เรียกว่า “แผนกพระธรรมวิทยากร” โดยรับสมัครพระนักศึกษามีความรู้ ความสามารถ และ ความประพฤติดีมาอาสาสมัครพัฒนาศาสนกิจส่วนนี้ โดยการไปสอนวิชาพระพุทธศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรมตาม โรงเรียนและสถานศึกษาต่างๆ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล โดยได้มีการติดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากกลุ่มพระวิทยากรแล้วยังมีพระที่ทำหน้าที่สอนศีลธรรมและวิชา พุทธ ศาสนาในโรงเรียนอื่นๆ เช่น ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียนของกรุงเทพมหานคร ซึ่งดำเนินการ โดยเจ้าคณะจังหวัดกรุงเทพมหานคร เป็นต้น พระเหล่านี้เรียกชื่อต่างกันไปตามทำหน้าที่ เหมือนกัน คือสอนวิชาพุทธศาสนาแก่เยาวชนในโรงเรียน

4.1.2 ประเภทของการศึกษาของพระสงฆ์

พระเทพปริยัติสุธี (2540 : 48-49) ได้กล่าวถึงการศึกษาที่ภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินการใน ปัจจุบันมี 4 ลักษณะคือ

- 1) โรงเรียนการกุศลของวัดและในพระพุทธศาสนา วัด หรือมูลนิธิวัด จัดตั้งขึ้น เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจนบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย - หญิงร่วมกับ ภิกษุสามเณร ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้สังกัดคณะกรรมการการศึกษาเอกชน
- 2) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราช ประสงค์และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และอยู่ในสังกัดคณะกรรมการการศึกษาเอกชนใน ปัจจุบันมีจำนวน 3 แห่งคือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม และโรงเรียนนันทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน
- 3) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่ง ให้ การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็ก และเยาวชน สอนเฉพาะวันอาทิตย์ ศูนย์การศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์จัดตั้งขึ้นตามความคิดและการนำ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง เพื่อให้ นักเรียนนักศึกษาได้มาเรียนพุทธศาสนาในวันที่ทาง สถานศึกษาของฝ่ายราชอาณาจักรหยุดเรียนตามแบบสากล นอกจากจะสอนธรรมะแก่เด็กศูนย์ แห่งนี้ยังได้ทบทวนวิชาสามัญที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษาตามปกติของตนที่โรงเรียน เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ เป็นการชักจูงให้นักเรียนมาเรียนพุทธศาสนา
- 4) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรม ปลูกฝัง เรื่องคุณธรรมจริยธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็กตลอดจนเตรียมความพร้อมใน

ด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ส่งเสริมให้ภิกษุได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มมากขึ้น และเป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ.2517 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันก็ยังมีโครงการ เพื่อรับเด็กซึ่งเป็นบุตรหลานของชาวบ้านที่อายุยังไม่ครบเกณฑ์ในการเข้าโรงเรียนประถมศึกษาตามกฎหมาย มาช่วยเลี้ยงฝึกหัดมารยาทให้คุ้นเคยกับวัดกับพระตั้งแต่เด็กสอนหนังสือง่ายๆ เบื้องต้นที่ไม่เกินกำลังสมองของเด็กที่จะเรียนได้ และให้รู้จักสวดมนต์ไหว้พระ เป็นต้น

นอกจากจะจัดให้แก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้ว ภิกษุสงฆ์ยังให้ความอนุเคราะห์ด้านการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้ที่กำลังศึกษาในสถานศึกษาทั่วประเทศ อาทิ ตั้งกองทุนสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนและนักศึกษาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ทุกระดับชั้น ได้แก่ ชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ช่วยพัฒนาสถานศึกษาช่วยเหลืออุปการะการศึกษา และช่วยเหลือเด็กที่กำลังศึกษา วัดและพระสงฆ์จึงมีส่วนช่วยเหลือเด็กและเยาวชนด้านการศึกษา เป็นสถานอบรมบ่มนิสัยเด็กและเยาวชนมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะเด็กที่ยากจนขาดแคลนทุนทรัพย์ทุกระดับชั้นและเด็กกำพร้าบิดาได้อาศัยสถาบันสงฆ์เป็นผู้อุปการะเป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้ใกล้ชิดพระศาสนาและเป็น โอกาสให้พระภิกษุสงฆ์ได้พัฒนาทรัพยากรของชาติตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อ โตขึ้นจะได้กลายเป็นเด็กที่พึงปรารถนาของสังคมต่อไป

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ (2545 : 20) ได้กล่าวเกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์ว่าเป็นบทบาทและภารกิจของภิกษุสงฆ์ที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการสงเคราะห์บุคคลและประชาชนทั่วไปด้านการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถที่จะดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

สรุปได้ว่าการศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การที่ภิกษุสงฆ์ได้อุปการะ หรือทำการสอนความรู้แก่บุคคล หรือเป็นการอุปถัมภ์บุคคลนั้นให้มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อจะได้นำความรู้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป

จากบทบาทของสงฆ์ที่เกี่ยวข้องในด้านการศึกษาที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า แม้รัฐจะมีหน้าที่จัดการศึกษา โดยกระทรวงศึกษาและมหาวิทยาลัยแต่มิได้หมายความว่า วัดและพระสงฆ์จะหมดภาระในเรื่องนี้ อาศัยที่เคยเป็นสถาบันให้การศึกษาในอดีตและช่องว่างระหว่างการศึกษ ที่รัฐจัดให้ไม่ทั่วถึง พระสงฆ์จึงยังคงทำหน้าที่ทางการศึกษาอยู่จนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดบทบาทด้านการศึกษาของพระสงฆ์ในการวิจัยครั้งนี้

4.2 แนวคิดบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์

วัดกับบ้านหรือพระสงฆ์กับชาวบ้านนั้นไม่ว่าครั้งพุทธกาลหรือสมัยปัจจุบันย่อมต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันไม่ทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นสถาบันสำคัญทางศาสนาที่มีความสัมพันธ์และเกื้อกูลซึ่งกันและกันกับชุมชนมาเป็นระยะเวลายาวนาน เริ่มตั้งแต่ช่วงแรกของการมีวัดเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับสาธารณสงเคราะห์ไว้ดังนี้

พระราชรัตนมุนี (2538 : 25) กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า การสาธารณสงเคราะห์ เป็นการจัดการให้การสงเคราะห์ในด้านต่างๆ แก่ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ทายกทายิกาของวัด หรือประชาชนทั่วไป วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคมวัดอยู่ได้ต้องพึ่งบ้านและบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนเมื่อประชาชนเดือดร้อน ในเรื่องหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของทางวัดที่จะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัด และพระสงฆ์จะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดและขอบเขตของพระสงฆ์จะทำได้

พระราชรัตนมุนี (2538 : 125) กล่าวถึงสาธารณสงเคราะห์ไว้ว่าการสาธารณสงเคราะห์ คือกิจกรรมหรือทำงานช่วยเหลือชาวบ้านหรือคนส่วนมากหรือคนทั่วไป หน้าที่ของเจ้าอาวาสตามมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ข้อ 4 บัญญัติไว้ว่า “ให้ความสะดวกแก่การบำเพ็ญกุศล” ความหมายของข้อนี้ คือ ให้วัดกับบ้านต่างถ้อยทีอาศัยซึ่งกันและกัน ชาวบ้านช่วยกันทะนุบำรุงวัดบางคนถึงจะหาเช่ากินค่า อาศัยกระท่อมที่ชำรุดทรุดโทรมเป็นที่พำนักอาศัย แต่ด้วยแรงศรัทธามีเงินเพียงเล็กน้อยก็บริจาคสร้างกุฏิ วิหาร ถาวรวัตถุในวัดเพื่อความผาสุกของพระทางวัดจึงมีหน้าที่ต้องอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวบ้านบ้าง ในทางที่ชอบที่ควรนับว่าเป็นงานด้านสาธารณสงเคราะห์โดยตรง

กรมการศาสนา (2539 : 8-9) ได้กล่าวถึง สาธารณสงเคราะห์ไว้ว่าเป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่จำกัดพระธรรมวินัย ได้แก่ โครงการบรรพชาและอุปสมบทพระภิกษุสงฆ์สามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์ภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัด และเจ้าอาวาส ภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่อบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน และการช่วยเหลือผู้ป่วยยากไร้ เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 37) ที่ว่าวัดเป็นของประชาชนเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลตามประเพณีของชาวบ้านของวัด ภิกษุสงฆ์สามเณรและเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้าปกครองดูแล รักษาวัด มีหน้าที่ให้ความสะดวกแก่ประชาชนในการทำบุญกุศลทั้งที่บ้านและที่วัด หรือที่อื่นใดในหมู่บ้าน ตำบลที่ตั้งวัดนั้นและหน้าที่จัดสาธารณสงเคราะห์อื่นๆ แก่ประชาชนที่อยู่สมณวิสัยจะจัดได้ด้วย

บุญศรี พานะจิตต์ (2545 : 24-25) กล่าวถึงภารกิจที่สำคัญด้านนี้ว่าการสาธารณสงเคราะห์ เป็นการแสดงบทบาทของภิกษุสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและการสาธารณสงเคราะห์ โดยมีภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในชุมชนในการร่วมบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ เพราะพระภิกษุสงฆ์เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมประสานระหว่างคนจนกับคนรวย ปัจจัยที่ได้รับบริจาคมา ภิกษุสงฆ์ก็นำมาทำเป็นสาธารณกุศลและช่วยเหลือประชาชนผู้ขาดแคลน และผู้ด้อยโอกาส ดังกล่าวแล้วลักษณะสาธารณสงเคราะห์มี 4 ลักษณะดังนี้

4.2.1 การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ กิจการที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเอง ซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มิว่าวัตถุประสงค์ให้สาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

4.2.2 การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการและงานนั้นเป็นไปเพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ชุดสระน้ำขนาดใหญ่เพื่อเป็นแหล่งน้ำอุปโภคและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์ และอื่นๆ

4.2.3 การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง สร้างโรงพยาบาลจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ปูถนนไม้และอื่นๆ ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นส่วนของสาธารณประโยชน์

4.2.4 การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนที่ควรช่วยเหลือ เช่น การจัดตั้งหน่วยบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งทางด้านไฟไหม้และน้ำท่วม พร้อมมอบเครื่องอุปโภคให้กับผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุนเลี้ยงเด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาส

พระมหาทนงชัย นูรพิสุทธิ์ (2545 : 54) กล่าวว่า ชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดวัดและมีบทบาทในการอุดหนุนค้ำจุนวัด ส่วนวัดก็มีบทบาทต่อชุมชนอย่างกว้างขวาง เช่นเดียวกัน ดังปรากฏในสังคาโลวาทสูตร อันเป็นสูตรที่ว่าด้วยหน้าที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันในสังคม โดยได้กล่าวถึงหน้าที่ระหว่างนักบวชกับประชาชนไว้อย่างชัดเจน อย่างเช่น คฤหัสถ์พึงอุปถัมภ์สมณพราหมณ์ หรือนักบวชด้วยการกระทำสิ่งใดๆ ก็ประกอบด้วยเมตตาทั้งการกระทำทางกาย คำพูด ความคิด ต้อนรับด้วยความเต็มใจ และอุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่ ส่วนสมณพราหมณ์ หรือนักบวชทั้งหลาย เมื่อได้รับการอุปถัมภ์เช่นนั้นแล้ว จึงควรสั่งสอนให้ชาวบ้านละเว้นจากการทำความชั่ว ดำรงอยู่ในความดีสงเคราะห์อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม และบอกทางแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐตามหลักพุทธธรรม เป็นต้น พระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นว่าพระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านต่างก็ต้องเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันและกันทั้งสองฝ่าย จึงสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและมีความเป็นสมคูลที่ต่างฝ่ายต่างเต็มใจที่จะพึ่งพาซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า สาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การที่ได้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นประโยชน์ต่อคนหมู่มาก โดยเฉพาะการเสียสละหรือการบำเพ็ญของพระสงฆ์เพื่อกระทำการพัฒนาชุมชนในถิ่นที่ตนได้พำนักอยู่

จากบทบาทของสงฆ์ที่เกี่ยวข้องในด้านสาธารณสงเคราะห์ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าวัดและพระสงฆ์เป็นสถาบันสำคัญทางศาสนาที่มีความสัมพันธ์และเกื้อกูลซึ่งกันและกันกับชุมชนมาเป็นระยะเวลายาวนาน วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในการวิจัยครั้งนี้

4.3 แนวคิดบทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม

ได้มีผู้ให้แนวคิดไว้ดังนี้

กรมการศาสนา (2540 : 9) ได้ให้ความหมายว่าการเผยแผ่ศาสนาธรรม หมายถึง การดำเนินการประกาศพุทธศาสนาให้ศาสนทายาท และให้ประชาชนได้รับทราบในทุกๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม แล้วนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาในโอกาสและในสถานที่ต่างๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทั้งในวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ สื่อวีดิทัศน์ ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมไปถึงที่วัด หรือภิกษุสงฆ์ได้จัดกิจกรรมขึ้นภายในวัด โดยมีจุดประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนเข้าวัดปฏิบัติธรรม

หรือมุ่งเน้นวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาการดำเนินการใดๆ ของภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัด เชื่อว่าภาระการเผยแผ่ทั้งสิ้นซึ่งเป็นที่นิยม

4.3.1 วัตถุประสงค์ของการเผยแผ่ศาสนาธรรม

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ(2545 : 21) กล่าวว่า การประกาศศาสนาธรรมเป็นบทบาทที่สำคัญของสถาบันสงฆ์ การเผยแผ่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการช่วยเหลือให้ผู้อื่น ได้พ้นจากทุกข์ ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของพระภิกษุสงฆ์ งานเผยแผ่ที่พระภิกษุสงฆ์ ทำกัน โดยทั่วไปในปัจจุบันมีลักษณะดังต่อไปนี้

1) งานพระธรรมทูต ดำเนินงาน โดยใช้มติของมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานพระธรรมทูตภายในประเทศ พ.ศ. 2508 โดยจัดพระสงฆ์ผู้สมัครบำเพ็ญประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ออกไปจาริกเผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนทั่วประเทศ เป็นงานที่นำพระพุทธบริษัทและประชาชนทั่วไป ให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมะและความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรมะ สามารถนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันให้ถูกวิธีและถูกต้อง รวมทั้งใช้ธรรมะแก้ไขปัญหาต่างๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และสิ่งแวดล้อม งานพระธรรมทูตเป็นงานพัฒนาการทรัพยากรบุคคล และเป็นงานแห่งความมั่นคงของประเทศชาติ แนวทางการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่ การเทศนา การบรรยาย การสนทนา นำฝึกสมาธิ นำเป็นพุทธมามกะ เยี่ยมเยียนและพัฒนาท้องถิ่น สาริตและนำจัดกิจกรรม วัตถุประสงค์ในการนำเผยแผ่พระพุทธศาสนามี 4 ประการ คือ

- 1.1) เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความอยู่รอดปลอดภัยของประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
- 1.2) เพื่อส่งเสริมและปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และปรีชาให้คำแนะนำทางจิตใจแก่ประชาชน
- 1.3) เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างข้าราชการประชาชน พระสงฆ์และผู้นำทางศาสนาในการพัฒนาประเทศและความเป็นอยู่ของประชาชน
- 1.4) เพื่อให้พระสงฆ์ในพุทธศาสนาได้มีโอกาสบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่ประเทศชาติและศาสนาตามสมควรแก่สมณวิสัย

2) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทย ตามระเบียบของมหาเถรสมาคมด้วยหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. 2518 มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้ภิกษุสงฆ์ในชนบทได้มีบทบาทและเป็นผู้ดำเนินการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่นนั้นๆ

3) การอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการ และประชาชน เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรม ได้มีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและน้อมนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

4) การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นการบรรพชาเยาวชนชายอายุตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป เพื่อให้ได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาระหว่างปิดเรียนภาคฤดูร้อนประมาณเดือนเมษายน

5) การส่งเสริมหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ เป็นหน่วยสงเคราะห์ที่วัดและประชาชน จัดขึ้นให้มีภายในวัด ในหมู่บ้านเพื่อฝึกอบรมด้านความรู้ ความประพฤติและจิตใจ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ฝึกอบรมสั่งสอนและบริหารงานทั่วไปของหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เรียกว่า พุทธมามกาจารย์ แบ่งเป็น 3 คณะคือ คณะปฐมพุทธมามกะได้แก่เด็กอายุ 7-10 ขวบ คณะมัธยมพุทธมามกะได้แก่เด็กอายุ 11-15 ขวบ และคณะอุดมพุทธมามกะได้แก่เด็กอายุ 16-18 ปี

6) การเผยแพร่ทางสื่อสารมวลชน เป็นการดำเนินการโดยเผยแผ่ทางวิทยุ โทรทัศน์ และการเผยแพร่ในต่างประเทศ อาจมีการตั้งวัดในต่างประเทศ

7) การเผยแพร่ตามศักยภาพของวัด เป็นโครงการที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชุมชนตามศักยภาพของวัด ได้แก่ โครงการอุทยานการศึกษา การจัดสวนสมุนไพรในวัด โครงการลานวัดลานใจ และลานกีฬา เป็นต้น

4.3.2 กลยุทธ์ในการเผยแผ่พุทธธรรม

บุญศรี พานะจิตต์ (2545 : 22-23) จำแนกกลยุทธ์ในการเผยแผ่พุทธธรรมไว้หลายวิธี ดังต่อไปนี้

1) การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ฟังนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่พระธรรมเป็นประจำ

- 2) ปาฐกถาธรรม คือ การบรรยายธรรมะให้ผู้ฟัง โดยทั่วไปจะขึ้นและผู้พูดจะต้องมีลีลาในการพูด เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังเป็นพิเศษเป็นวิธีการที่น่าสนใจ
- 3) อภิปรายธรรม คือ การชี้แจงหรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่งให้บุคคลอื่นเข้าใจ
- 4) สนทนาธรรม คือ การพูดจาหรือในหลักธรรม เพื่อนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตโดยยึดหลักทางสายกลาง
- 5) การสอนสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งภาวนาเพื่อให้ใจเป็นสมาธิและเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขารตามหลักไตรลักษณ์
- 6) การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบธรรมะ เช่น การใช้หนังสือธรรมะ การใช้วีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยอาจจะจำหน่ายแจกจ่ายให้กับผู้ที่ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง

4.3.3 หน้าที่ของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรม

1) สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (กองวิจัยและวางแผน กรมการศาสนา. 2540 : 148-151) กล่าวถึงการเผยแผ่ศาสนาธรรมไว้ว่า การเผยแผ่พุทธศาสนา เป็นหน้าที่หรือบทบาทที่พระสงฆ์จะต้องพึงกระทำโดยการจัดเทศนา อบรม สั่งสอน ประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติองค์กรเผยแผ่ตามพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ได้กำหนดหน้าที่หรือบทบาทที่วัดต่างๆ เจ้าคณะตำบล คณะสงฆ์อำเภอ และคณะสงฆ์จังหวัด เกี่ยวกับการเผยแผ่ไว้ดังนี้

- 1.1) หาอุบายให้ได้ยินได้ฟังโอวาทคำสั่งสอนหรือข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์
- 1.2) แนะนำ สั่งสอน อบรม ประชาชนให้เข้าใจศาสนพิธีและการปฏิบัติ
- 1.3) เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ ได้ยิน ได้ฟังเกี่ยวกับ

เรื่องพระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง

2) กิจการเผยแผ่ของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ ในปัจจุบันมีทั้งแบบประเพณีแบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน และแบบที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานขึ้นดำเนินการคือ

2.1) การเผยแผ่ประเพณีตามคณะสงฆ์ และประเพณีไทย ได้แก่การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้าน ที่มีผู้อาราธนาและที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียว หรือเทศน์ปฐกถาวิสัยนา 2 รูปขึ้นไป

2) การเผยแพร่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกลงแผ่นเสียง หรือเทปบันทึกเสียง เผยแพร่ที่อื่นในโอกาสต่างๆ รวมทั้งการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมออกเผยแพร่ หรือลงในหนังสือพิมพ์และเครือข่ายอินเทอร์เน็ตออกเผยแพร่ทั่วโลก

3) การเผยแพร่ออกเป็นคนละ หรือหน่วยงานเผยแพร่ หรือสถานศึกษาเป็นประจำหรือบางครั้งบางคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริกานอปรมาประจำตำบล (อปต.) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ และโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

วิธีการเผยแพร่ศาสนธรรมดังกล่าวข้างต้น มีรูปแบบและจุดเด่นแตกต่างกัน ภิกษุสงฆ์จะใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับความถนัด และลักษณะของผู้รับ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 24) กล่าวว่า iva การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุและโทรทัศน์เป็นการเผยแพร่ที่มีคุณภาพที่ดีแบบหนึ่งที่จะช่วยนำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชนได้มากเพราะมีผู้ฟังไม่จำกัด และสามารถเลือกออกอากาศตามวันและเวลาที่เหมาะสมได้

พระสมคิด ศรีบูรณ (2549 : 32) ได้กล่าวไว้ว่า วิธีการที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาธรรม ในปัจจุบันมีหลายวิธี ได้แก่ การเทศนาธรรม ปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม สนทนาธรรม การสอนวิปัสสนากรรมฐาน และการใช้สื่อประกอบการสอนธรรมะ จะเลือกใช้วิธีการใดขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับ

สรุปได้ว่า การเผยแพร่ศาสนธรรม หมายถึง การที่พระภิกษุสงฆ์ดำเนินการอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้ดำเนินชีวิตตามรอยพระพุทธเจ้าอันเป็นศาสนาของตน จากแนวคิดที่เกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดเอาบทบาทด้านนี้เป็นบทบาทพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ด้านการเผยแพร่ศาสนธรรม

4.4 แนวคิดบทบาทด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

ได้มีผู้ให้แนวคิดบทบาทด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ไว้ดังนี้ กรมการศาสนา (2538 : 6 - 10) กล่าวถึง การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมว่า แนวทางในการรักษา ส่งเสริม และพัฒนาวัฒนธรรม พุทธศักราช 2529 ตามนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ หมวด 3 ว่าด้วย แนวทางในการรักษา ส่งเสริม และพัฒนาวัฒนธรรม ข้อ 303 ที่ระบุว่า

“ในการวางแผนพัฒนาวัฒนธรรมทุกระดับให้ถือว่าศาสนธรรมเป็นบ่อเกิดสำคัญของการประพฤติปฏิบัติ และการดำเนินชีวิตของประชาชนเป็นเรื่องสำคัญยิ่งในฐานะที่เป็นพื้นฐานและเป็นแนวทางในการพัฒนาวัฒนธรรมด้านอื่นๆ” และหมวด 6 ว่าด้วยองค์กรและระบบงานในการพัฒนาวัฒนธรรม ข้อ 6.2 ระบุว่า “องค์กรของเอกชนที่มีหน้าที่รับผิดชอบงานวัฒนธรรมของชาติ คือ มูลนิธิ สมาคม ศาสนสถาน และบริษัทห้างร้านทั้งหลาย ซึ่งมีโอกาสให้ความร่วมมือหรือสนับสนุนตามกำลังความสามารถ”

นอกจากนี้บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทยยังมีอีกเรื่องหนึ่ง คือ เอกลักษณ์ในเชิงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น ประเพณีการตัดบวชเทโว ประเพณีตัดบวชรดอกไม้ ประเพณีแห่พระของภาคต่างๆ ประเพณีโยนบัว ประเพณีทอดเทียนในพรรษา เป็นต้น โดยไม่ประยุคต์ให้มากเกินไป รักษาเอกลักษณ์ไว้ให้ได้ เป็นการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมอีกทางหนึ่ง

สมคิด โชติกวณิชย์ (2539 : 168-170) กล่าวถึง วัฒนธรรมว่าเป็นวิถีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ซึ่งประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ประเพณี ศิลปะ ค่านิยม และกฎหมาย เป็นต้น และถ่ายทอดกันมาจากบรรพชนสู่อนุชนรุ่นหลัง วัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นวิชาความรู้ที่มีความงดงามในตัวเอง เรียกว่า ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

4.4.1 ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เช่น ปราสาท ราชวัง วัด ป้อม ค่าย กำแพง และลักษณะที่เห็นรูปทรงไม่ชัดเจน เช่น ภูน้ำ คันทิน โบสถ์ ถนนโบราณ เนินดินที่ปกคลุมเจดีย์ วิหาร เป็นต้น

4.4.2 ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานจิตรกรรม ส่วนใหญ่จะอยู่ที่วัด เช่น งานเขียนลาย รคน้ำ ภาพเขียนตู้พระธรรม จิตรกรรมฝาผนัง ในผนังพระอุโบสถ พระวิหาร งานจิตรกรรมในสมุดโบราณ เช่น หนังสือตำราพิชัยสงคราม ตำรายาแผนโบราณ ตำราชลลักษณ์ และภาพพระบฏ

4.4.3 ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับ เช่น เครื่องจักสาน ผ้าฝ้ายชนิดต่างๆ ภาชนะดินเผา เป็นต้น

4.4.4 ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี แบบแผนปฏิบัติในกลุ่ม หรือสังคมซึ่งยอมรับปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยแบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ

1) ขนบธรรมเนียมประเพณี มีทั้งประเพณีเฉพาะบุคคล ได้แก่ การเกิด การตาย การโกนจุก การหมั้น การแต่งงาน การบวช การขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น และประเพณี

ส่วนรวมอื่นๆ ได้แก่ ประเพณีทางศาสนาต่างๆ เช่น ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา - ออกพรรษา ทอดกฐิน ประเพณีตรุษสงกรานต์ และประเพณีชักพระ เป็นต้น

2) ภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ จารึกและคัมภีร์ต่างๆ ภาษาพูด ภาษาเขียน บทประพันธ์ที่ถ่ายทอดกันมาโดยการเล่าหรือเขียน เช่น นิทานพื้นบ้าน ตำนานเมือง เป็นต้น

3) ศิลปะการแสดง ได้แก่ การเล่นเพลงพื้นเมือง เช่น เพลงอีแซว เพลงเกี่ยวข้าว และโนราห์ เป็นต้น

ประดิษฐ์ เหลืองอร่าม (2539 : 24) นับแต่โบราณกาลมา วัดเป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาของชาวบ้าน ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมในด้านต่างๆ นับตั้งแต่การสร้างวัดมาซึ่งเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น หรือในกรณีพิเศษ อาจเกิดจากพระราชศรัทธาของพระมหากษัตริย์บางพระองค์ทรงสร้างและทรงอุปถัมภ์วัดนั้น

คติทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่า การสร้างวัดตลอดจนสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ภายในวัด เป็นการทำบุญที่มีอานิสงส์มาก อันจะส่งผลให้ผู้ที่ได้ร่วมทำบุญมีความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้า และการทำบุญนั้นจะต้องทำด้วยสิ่งที่ดีที่สุด ชาวบ้านหรือผู้ที่ลงมือสร้างจึงได้ทุ่มเทความรู้ความสามารถในเชิงช่างที่มีอยู่ทั้งหมด อันประกอบด้วยศรัทธา สร้างสรรค์ศิลปกรรมที่งดงามให้แก่วัด ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของศิลปกรรมต่างๆ ตามอุโบสถ วิหารคด ศาลาราย หอระฆัง ตลอดจนฝาผนังในพระอุโบสถ เป็นต้น เมื่อวัดถูกสร้างเสร็จก็มีกิจกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชาวบ้าน มีการแลกเปลี่ยนถ่ายเทระหว่างบ้านกับวัด เช่น ชาวบ้านมาบวชเรียนอยู่ในวัดผู้ที่มาบวชก็มาเรียนรู้วิชาความรู้จากผู้ที่ยาวชมากกว่าก่อน ในขณะที่เดียวกันก็ถ่ายทอดความรู้ในตระกูลของตนที่ติดตัวแต่วัดและผู้ที่ยาวชใหม่ ตลอดจนลูกหลานชาวบ้านที่ส่งมาเรียน จึงเกิดการสืบทอดความรู้ต่อๆ กันมาโดยมีวัดเป็นสื่อในวัดหรือโอกาสสำคัญทางพุทธศาสนาต่างๆ ชาวบ้านได้มีโอกาสไปทำบุญที่วัดด้วยแรงศรัทธาและความตั้งใจที่จะทำการทำบุญนั้นเกิดอานิสงส์สูงสุด จึงทำให้การทำบุญแต่ละครั้ง แต่ละโอกาสมีรูปแบบพิธีการที่เป็นลักษณะเฉพาะเกิดเป็นแบบแผน ประเพณีและพิธีกรรม ทางศาสนาต่างๆ นอกจากนี้ ศิลปะการแสดงต่างๆ เช่น ลิเก ละคร หนังตะลุง หนังใหญ่ ก็เกิดขึ้นในงานวัดนี้เอง

สรุปได้ว่า การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม หมายถึง การที่พระภิกษุสงฆ์กระทำการหรือให้การสนับสนุนให้พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสสืบทอดความเชื่อ ประเพณี ศิลปะ และวัฒนธรรม หรือแม้กระทั่งวิถีชีวิตของกลุ่มคนให้ดำเนินต่อไป

จากบทบาทพระสงฆ์ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมที่กล่าวมานี้ เป็นบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ในด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

4.5 แนวคิดบทบาทด้านการพัฒนาจิตใจ

ได้มีผู้ให้แนวคิดไว้ดังนี้

4.5.1 บทบาทของพระสงฆ์ที่ควรดำเนินบทบาทด้านการสงเคราะห์

พระราชวรมณี ปยุตโต (2529 : 23) ได้กล่าวไว้ดังนี้

- 1) การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่างๆ
- 2) การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจด้วยการประพาศเป็นตัวอย่าง

ตลอดจนสถานที่วัดวาอารามที่สงบร่มรื่น เป็นองค์ประกอบสำหรับหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง

- 3) การให้คำปรึกษาแนะนำด้านอื่นๆ เท่าที่ทำได้ เช่น ในทางวิชาการ เป็นต้น
- 4) ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง

ในการพัฒนานั้นได้ พระซึ่งเป็นผู้นำท้องถิ่นอยู่แต่เดิมแล้ว หากได้ท่านเป็นศูนย์กลางและท่านได้มีโอกาสเตรียมตัวพร้อม ก็อาจจะเป็นผู้ปิดช่องว่างที่มีอยู่ในงานพัฒนา และจะเป็นผู้นำซึ่งช่องทางในการท้องถิ่น จะรับความเจริญใหม่ๆ ได้ บทบาทนี้อาจประกอบด้วยข้อเสนอแนะความคิดริเริ่มว่าในท้องถิ่นมีอะไรที่จะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในท้องถิ่น จะควรหรือไม่ควรถ้าพระมีความรู้ก็แนะนำได้เป็นการให้ความอุ่นใจแก่ประชาชน

5) การสงเคราะห์ทางจิตใจอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอยู่สำหรับประชาชนทั่วไปแม้ที่เป็นพุทธศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจ สืบเนื่องมาจากความเร้นลับของชีวิตอย่างที่บางท่านเรียกว่า การบำรุงขวัญ ข้อนี้ได้แก่บทบาทประเภทพิธีกรรมต่างๆ

4.5.2 บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย

สมพร เทพสิทธิ (2538 : 35-36) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยไว้ดังนี้

- 1) เป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธา และปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูล ข่าวสาร พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่มีศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เพื่อยกระดับ

จิตใจของประชาชนชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุขสงบพร้อมศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง

2) พัฒนาจิตใจของประชาชนด้วยกระบวนการให้การศึกษาอบรม และส่งเสริมประชาชนให้มีสุขภาพจิตที่ดี มีสมรรถนะจิตที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อบุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ

3) ส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่างๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษา และมีมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ในวัด รวมทั้งการจัดให้วัดเป็นอุทยานการศึกษาเป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป

4) ส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยต่อเนื่องมายาวนานตั้งแต่โบราณกาล แต่ปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมจากต่างประเทศทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ พระสงฆ์จึงควรปลุกจิตสำนึกแก่ประชาชน ทางด้านการสร้างจิตสำนึกในการเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติของพระพุทธศาสนา จิตสำนึกในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน และจิตสำนึกในการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบานอยู่เสมอ

5) ให้ความสงเคราะห์แก่ผู้ประสบภัยทุกข์ยากและเดือดร้อน ในฐานะที่วัดเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างของสังคมและชุมชน เมื่อประชาชนประสบความทุกข์ยาก เดือดร้อน พระสงฆ์จึงควรทำการสงเคราะห์แก่ผู้ประสบภัยทุกข์ยากเท่าที่จะทำได้ โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษา แนะนำ และการให้กำลังใจ

6) ช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการแก้ปัญหาของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอนมีการวางแผนตามอริยสัจ 4 ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์ก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัยสาเหตุแห่งทุกข์ รู้โรจนีทางดับทุกข์ และรู้มรรควิธีที่จะดับทุกข์

7) ช่วยพัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ

4.5.3 บทบาทของพระสงฆ์

ประเวศ วสี (2539 : 71-82) ได้เสนอบทบาทของพระสงฆ์ ไว้ดังนี้

1) พระสงฆ์เป็นผู้สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นที่ชุมชนแห่งการเรียนรู้ วัดอุประสงค์ของการบวชคือ เพื่อเรียนรู้ ดังนั้นสงฆ์ คือ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งควรเป็น 3 เรื่องใหญ่ๆ คือ การเรียนรู้พุทธธรรมให้ลึกซึ้งทั้งทางปริยัติและปฏิบัติ การเรียนรู้สังคมปัจจุบันให้เท่าทันสังคมปัจจุบันเพื่อประโยชน์ในการสอน และการเรียนรู้ติดต่อสื่อสารให้เป็นที่สนใจของผู้คนให้จับใจผู้คนที่ให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือที่เรียกว่า “อนุศาสนีปาฏิหาริย์” รวมทั้งความสามารถในการใช้เครื่องมือติดต่อสื่อสารสมัยใหม่ด้วย

2) การศึกษาของสงฆ์ควรร่วมกับทางโลกพัฒนาหลักสูตรสำหรับการศึกษาของพระสงฆ์

3) พระสงฆ์ควรทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ความสำคัญของวัด คือการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้นถ้าวัดเข้มแข็งจะทำให้โครงสร้างของชุมชนเข้มแข็งด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการมีศีลธรรมอันดีของสมาชิกในชุมชน ถ้าวัดลอยตัวออกจากโครงสร้างของสังคมในชุมชน จะทำให้สังคม และชุมชนอ่อนแอ และส่งผลให้สถาบันอื่นๆ รวมทั้งสถาบันทางศาสนาอ่อนแอไปด้วย

4) พระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในระบบ โรงเรียน ทั้งระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา จำนวนกว่า 30,000 โรงเรียน เพราะโรงเรียนเหล่านี้ยังไม่สามารถผลิตคนที่มีความเข้มแข็งทางปัญญาและศีลธรรม ในส่วนที่ยังขาดนี้หากวัดสามารถจัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาคนให้เต็มศักยภาพได้ก็จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้

5) พระสงฆ์ควรแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยวิธีสันติ เนื่องจากใน โลกปัจจุบันมีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในสังคมระดับต่างๆ พระสงฆ์ควรศึกษาให้เข้าใจว่าความรุนแรงนั้นหมายถึงอะไร มีขอบเขตแค่ไหน มีที่ประเภท มีสาเหตุอะไรบ้าง มีวิธีป้องกันและแก้ไขอย่างไร วิธีใดได้ผล จะพัฒนาวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ดีขึ้นอย่างไร

6) พระสงฆ์ต้องเป็นผู้นำในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อม และวิธีแก้ไขให้ลึกซึ้งเพื่อจะได้สอนประชาชนได้ถูกต้อง และวัดควรเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน

7) พระสงฆ์ควรร่วมบริหารจัดการวัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคมตามอุดมการณ์แห่งพระพุทธศาสนา รวมทั้งผู้มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องควรร่วมมือกันบริหารจัดการวัดเพื่อประโยชน์การจรรโลงพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมต่อไป

สรุปได้ว่า การพัฒนาจิตใจ หมายถึง การฝึกอบรมให้จิตเป็นสมาธิมั่นคง ไม่ไหวหวั่น ฟุ้งซ่าน มีความตื่นตัวในการทำงาน มีสุขภาพจิตดี และมีความฉลาด รู้ และเข้าใจเรื่องราว ปัญหา รวมถึงวิธีแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวเองในชีวิตประจำวันได้

กล่าวโดยสรุป บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย มี 2 ประการ คือ บทบาทหน้าที่ต่อตนเอง คือ การศึกษาให้ถ่องแท้ในแก่นแท้พระพุทธศาสนาและปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนนั้นให้รู้แจ้ง อีกประการหนึ่ง คือ บทบาทหน้าที่ต่อผู้อื่น คือ การเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้พุทธศาสนิกชนได้นำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนใน 5 ด้าน คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และด้านการพัฒนาจิตใจ

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

1. ความหมายของการพัฒนาชุมชน

ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ยิวตัน วูคิเมธี (2525 : 4) ได้แยกแยะความหมายของการพัฒนาชุมชนออกเป็น 2 ด้าน คือ การพัฒนาชุมชนในความหมายของงาน และความหมายของหลักและวิธีการทำงาน โดยได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ดังนี้

1.1 พัฒนาชุมชนในความหมายของ “งาน” คือการกระทำให้เกิดสิ่งของต่างๆ หมายความว่า การกระทำใดๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุประสงค์ของที่สามารถมองเห็นจับต้องได้และที่สังเกตได้ เช่น การสร้างถนน ขุดบ่อน้ำ สร้างทำนบ เขื่อนฝาย สร้างโรงเรียน สถานี อนามัย ไฟฟ้า ประปา ให้มีขึ้นในชุมชน ตลอดจนการพัฒนาจิตใจเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยมและพฤติกรรมของคนในชุมชน จนสามารถรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรที่แน่นแฟ้น โดย ไม่คำนึงว่าประชาชนจะได้เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการหรือไม่

1.2 การพัฒนาชุมชนในความหมายของ “หลักและวิธีการทำงาน” หมายถึง การที่ประชาชนต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการสร้าง “งาน” หรือสิ่งของถาวรวัตถุ และองค์กรต่างๆ ของประชาชนขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ประชาชนจะต้องเป็นผู้คิดริเริ่ม พิจารณาตัดสินใจร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงานทุกขั้นตอน ดังนั้นในความหมายนี้ การพัฒนาชุมชนจะมีลักษณะเป็นงานที่เป็นความคิดริเริ่มของประชาชน กระทำโดยประชาชน และเพื่อประชาชน ซึ่งหัวใจของการพัฒนาชุมชนอยู่ที่การเสียสละยินยอมพร้อมใจกันของ

ประชาชนในการร่วมคิด ร่วมทำร่วมรับผิดชอบในผลงานที่เกิดจากการดำเนินโครงการพัฒนา
ด้านต่างๆ โดยมีได้มุ่งหวังค่าตอบแทนเป็นเงินทอง แต่หวังผลของงานที่เกิดขึ้น เพื่อสร้างความ
ภาคภูมิใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในกิจกรรมนั้นเป็นสำคัญ

วิทยากร เชียงกุล (2527 : 17 - 18) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า
การพัฒนาชุมชนในความหมายที่กว้าง คือการพัฒนาสังคม เพราะการพัฒนาที่แท้จริงนั้น
จะต้องทำทั้งสังคม ไม่ใช่ทำเฉพาะชุมชนใดชุมชนหนึ่ง และการพัฒนาที่แท้จริงหมายถึงการทำ
ให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทาง
ศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการ
ของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อน
หย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่างๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้
บางครั้งเรียกว่า เป็นการพัฒนาคุณธรรมของชีวิต เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ
กับการเพิ่มปริมาณของสินค้า หรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจ ความสุข
ของประชาชนมากกว่า

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2546 : 10 - 11) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน
ไว้ว่า การพัฒนาชุมชนคือการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพ
ที่ไม่พึงประสงค์ ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงประสงค์ ที่ดีงามหรือสภาพที่
เจริญ) กล่าวคือ เป็นการจงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพ
ของส่วนประกอบต่างๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนา อันเป็น
เป้าหมายสูงสุดที่ชุมชนตั้งไว้

พระสมคิด ศรีบูรมณ (2549 : 43) การพัฒนาชุมชน หมายความว่า การพัฒนา
ชุมชน คือกระบวนการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนทุกๆ ด้าน โดยประชาชนเองและมี
หน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน รวมถึงพระสงฆ์ซึ่งเป็นศูนย์ของชุมชนเป็นผู้คอยให้
คำปรึกษาแนะนำสนับสนุนในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน

คูนแฮม (Dunhum. 1958 : 96) ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาชุมชน คือการ
ร่วมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินงานไป
ในทางที่ตนต้องการ การทำงานพัฒนาชุมชนในขั้นแรกจะต้องอาศัยความร่วมมือกันของราษฎร
ในชุมชนนั้น ในการช่วยตนเองและร่วมกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้าน
วิชาการด้วยจากหน่วยงานราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่นๆ

สรุปได้ว่า ความหมายของการพัฒนาชุมชน คือ การปรับปรุงสภาพจิตใจและสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชน โดยใช้การพัฒนาจิตใจภายใต้ความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นตัวขับเคลื่อนในการพัฒนา

2. หลักการพัฒนาชุมชน

ได้มีผู้ให้หลักการไว้ดังนี้

2.1 หลักการ

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2523 : 39-41) ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การพัฒนาชุมชนอยู่ในระยะขั้นการทดลอง คือเป็นเรื่องของแนวความคิดและปรัชญาที่เพิ่งเกิดขึ้นเท่านั้น ยังไม่เกิดทฤษฎีพัฒนาชุมชนขึ้น ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงเป็นเพียงหลักการซึ่งนอกจากจะยึดหลักการขององค์การสหประชาชาติแล้วควรยึดหลักการในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนดังต่อไปนี้

- 2.1.1 ต้องมีแบบแผน วิธีการที่แน่นอนและมีเหตุผล
- 2.1.2 ใช้หลักการให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเน้นการเรียนรู้ด้วยการฝึกหัดทำจริงและให้ประชาชนเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ
- 2.1.3 การดำเนินการควรจะมีงานร่วมกับกลุ่มคนมากกว่าที่จะทำงานกับรายบุคคล รวมทั้งการประสานงานร่วมกันระหว่างที่มีความชำนาญเฉพาะไม่ควรจะทำให้สำเร็จเพียงหน่วยงานเดียว
- 2.1.4 ต้องมีความรู้เกี่ยวกับค่านิยมสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนที่จะพัฒนาเป็นอย่างดี
- 2.1.5 การพัฒนาควรจะมีการให้ครอบคลุมทั้งชุมชน
- 2.1.6 เป้าหมายของการพัฒนาจะต้องแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ที่สมาชิกในชุมชนนั้นจะได้รับและจะต้องเป็นสิ่งซึ่งสมาชิกและผู้นำในชุมชนนั้นมีความต้องการด้วย
- 2.1.7 การดำเนินงานในขั้นต้น ควรจะมีการนำทฤษฎีและสร้างแนวความคิดร่วมโดยวิธีการสาธิตและทดลองให้เห็นจริงจึงเสียก่อนที่จะขยายโครงการออกไปอย่างกว้างขวาง
- 2.1.8 ชุมชนจะต้องเป็นตัวการที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนา ต้องใช้หลักการรวมกลุ่มประชาชนให้เกิดพลังกลุ่มที่ถาวร เพื่อเป็นตัวจักรกลในการดำเนินโครงการพัฒนา

2.1.9 การพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มต้น โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ไม่ว่าจะเป็นวัสดุ อุปกรณ์ หรือบุคคล

2.1.10 ขบวนการพัฒนาชุมชนจะต้องเป็นที่สมาชิกในชุมชนนั้นเห็นว่า ถูกต้องทุกขั้นตอนและเป็นที่ยอมรับของประชาชนและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องและ โครงการต้องสนองความต้องการของประชาชนมากที่สุด

2.1.11 ต้องใช้เวลาในการดำเนินงาน เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นการ เปลี่ยนแปลงทัศนคติให้ทัน ทยอยรับสิ่งใหม่ๆ หรือวิธีการใหม่ที่เป็นประโยชน์ในการ ดำรงชีวิต ต้องค่อยๆ ทำ ไม่ควรเร่งรัดจนเกินไปและควรจะเริ่มจากสิ่งประชาชนคุ้นเคยอยู่แล้ว ไปสู่เรื่องใหม่ๆ

2.1.12 ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาชุมชนจะต้องทำตัวให้เป็นที่เคารพ นับถือของสมาชิกในชุมชน และในขณะเดียวกันต้องพยายามหลีกเลี่ยง ไม่ทำตัวของเขาให้เป็น บุคคลขาดไม่ได้ในการพัฒนา พยายามมอบความรับผิดชอบการดำเนินงานให้ประชาชนมากที่สุด ไม่ควรถือว่าเป็นโครงการของทางราชการ

2.2 การพัฒนาชุมชน

พัฒนา สุจันงค์ และคณะ (2525 : 24-26) ได้เสนอว่า การพัฒนาชุมชนควรมี หลักการที่สำคัญดังต่อไปนี้

2.2.1 ยึดถือประชาชนเป็นหลัก โดยยึดเอาความต้องการและปัญหาที่ แท้จริงของประชาชนและความร่วมมือร่วมใจของประชาชนเป็นพื้นฐานสำคัญ ในการที่จะเป็น ไปสู่การช่วยเหลือตนเองได้ในอันปลาย

2.2.2 ยึดหลักทรัพยากรของชาวบ้านเป็นหลักในการพัฒนาทั้งคน วัสดุ และสถาบันทางสังคม

2.2.3 ยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน คือแผนหรือโครงการพัฒนา ชุมชนจะต้องมาจากประชาชนในชุมชนจะต้องไม่เป็นการบังคับให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม แต่ต้องให้ประชาชนเข้าร่วมด้วยสมัครใจ

2.2.4 หลักการปกครองตนเอง ต้องส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการปกครอง ตนเองในรูปของสถาบันทางสังคมตามกลุ่มอาชีพ วัย เพศ โดยที่ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการเอง

2.2.5 หลักการประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ โดยทำหน้าที่เป็นกลางใน การประสานงานที่จะนำบริการต่างๆ ทั้งของรัฐและเอกชนไปสู่ชุมชน

2.2.6 การพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มต้นจากสิ่งทำได้ง่ายก่อนจนค่อยๆ ไปสู่ งานที่ทำได้ยากขึ้นเป็นลำดับ

2.2.7 การเปลี่ยนแปลงในชุมชนต้องคำนึงถึงสิ่งต่างๆ ในชีวิตของคน เช่น ให้เริ่มต้นในกลุ่มคนที่ยอมรับ หรือแนะนำได้ง่ายก่อนไปสู่ด้านอื่นๆ ต้องอาศัยอ้างอิงในสิ่งที่ ชาวบ้านรู้และเคยชินอยู่แล้ว

2.2.8 ยึดถือวัฒนธรรมเป็นหลัก การพัฒนาชุมชนจะต้องสอดคล้องกับวิถี ชีวิตของชาวบ้าน เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ศาสนา ความเชื่อ เป็นต้น จึงจะทำให้ เกิดการยอมรับและนำไปสู่การพัฒนาชุมชนได้

สมพร เทพสิทธิ์ (2538 : 25 - 26) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนว่า ในการ พัฒนาชุมชนต้องใช้หลักการประสานงานระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) จะต้องมีการร่วมมือ และประสานงานกันทุกฝ่าย โดยเฉพาะการประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการต่างๆ การ ประสานงานระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน การประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และสถาบันทางศาสนา ที่สำคัญที่สุดคือ การประสานงานระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ในชุมชนที่เรียกว่า บวร

พระสมคิด ศรีบูรมณี (2549 : 47) กล่าวว่าไว้ว่า หลักการที่สำคัญก็คือการยึดถือประชาชน เป็นศูนย์กลาง เพราะการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นการพัฒนาของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อ ประโยชน์สุขของตนเอง ดังนั้น การพัฒนาชุมชนจึงต้องกระทำอย่างรอบคอบระมัดระวัง ด้วยการ คำนึงถึงประชาชนตลอดเวลา ผู้วิจัยให้ความหมายของการพัฒนาของชุมชน ในการวิจัยในครั้งนี้ ว่า การพัฒนาที่พระสงฆ์มีส่วนดำเนินการทั้งการพัฒนาทางด้านร่างกายและจิตใจ การ ให้บริการชุมชนในด้านต่างๆ 5 ด้าน คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ การ เผยแผ่ศาสนาธรรม การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้ชุมชนที่พระสงฆ์ อาศัยอยู่มีความอยู่กินดี มีความสามัคคี และสามารถแก้ไขปัญหาของสังคมในด้านต่างๆ ได้โดย กำหนดการพัฒนาเป็นการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ซึ่งอยู่ในส่วนของตัวแปรตามในการวิจัย ครั้งนี้

สรุปได้ว่า หลักการพัฒนาชุมชน จำเป็นจะต้องมีหลักแห่งความศรัทธาต่อผู้อื่น และ ต่อธรรมชาติ เพราะหากมีความศรัทธาต่อกันและกันแล้วย่อมที่จะสามารถกระทำการ สิ่งใดๆ ที่มีประโยชน์ต่อตนเองและต่อชุมชนของตนได้อย่างไม่มีขีดจำกัด

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ มองสังคมเป็นระบบอันหนึ่งซึ่งประกอบด้วยส่วนหรือระบบย่อยต่างๆ ที่ยึดเหนี่ยวและมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจจะเกิดหรือเริ่มต้นได้ในทุกส่วนและส่งผลสะท้อนไปยังส่วนอื่นๆ ซึ่งต้องกระทบกระเทือนเล็กน้อยเพียงไร ระบบนี้จำเป็นต้องดำรงอยู่ต่อไป แม้ว่าตัวบุคคลจะมีการเปลี่ยนแปลงเสมอเนื่องจากกฎทางธรรมชาติของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย การที่สังคมจะดำรงอยู่ได้สังคมจะต้องมีโครงสร้างเพื่อทำหน้าที่ต่างๆ ในสังคม

1. แบบของสังคม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2533 : 35) กล่าวถึง แบบของสังคมของทฤษฎีนี้ถือว่าสังคมเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ซึ่งอุปมาดังกล่าวทำให้เกิดฐานคิดเกี่ยวกับสังคม 3 ประการ คือ

1.1 สังคมเป็นระบบๆ หนึ่ง

1.2 ระบบหนึ่งประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

1.3 ระบบมีขอบเขตแน่นอน พร้อมทั้งมีกระบวนการรักษาบูรณาการขอบเขตนั้น

ไว้เสมอ

2. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม

พาร์สัน (Parsons. 1977 : 10 ; อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2551 : 73-74) ได้กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นแบบของกระบวนการเฉพาะซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงใน โครงสร้างทางสังคมแบบกระบวนการต่างๆ ตามความคิดของพาร์สันมีอยู่ 4 แบบ คือ

2.1 สมดุลภาพ หมายถึง กระบวนการต่างๆ ซึ่งพยายามรักษาขอบเขตของระบบไว้ สมดุลภาพนี้อาจคงที่หรือเคลื่อนไหวก็ได้ กระบวนการมักจะเกิดขึ้นทั้งสองแบบแต่การเคลื่อนไหวเป็นแบบแผนของการเปลี่ยนแปลง สมดุลภาพอาจในระบบสังคมอาจถูกวิเคราะห์ในแง่ของกฎ 4 ข้อ คือ

2.1.1 พื้นฐานของความเลื้อย อธิบายความต่อเนื่องของวัตถุและทิศทางของกระบวนการนอกเสียจากว่าพลังที่กระตุ้นให้เคลื่อนที่เหนือกว่ากระบวนการความเลื้อยนั้น

2.1.2 หลักของการกระทำและการตอบโต้ ยืนยันให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงไม่ว่ากรณีใดเกี่ยวกับทิศทางของกระบวนการหนึ่ง จะอยู่ในทางที่สมดุลกันดั้งเดิม ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งมาทำให้เกิดการความสมดุลระหว่างพลังที่เคลื่อนที่ และพลังที่ตรงกันข้าม ซึ่งเป็นลักษณะของการกระทำและการโต้ตอบ

2.1.3 หลักของความพยายาม เน้นให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงต่างกันในอัตราของกระบวนการ เป็นสัดส่วน โดยตรงกับพลังที่เคลื่อนที่เป็นประการแรก

2.1.4 หลักการของการบูรณาการรวมหน่วยของระบบ เน้นให้เห็นว่าแบบแผนของส่วนประกอบต่างๆ ผสมผสานกันภายในระบบเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดสมดุลภาพ

2.2 การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุกระบบสังคมเปลี่ยนแปลงค่านิยมต่างๆ ภายในสังคม นอกจากนี้มีการเปลี่ยนแปลงระหว่างระบบสังคมย่อยๆ อีกด้วย

2.3 ความแตกต่างทางโครงสร้าง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระบบย่อย แต่ไม่ได้ทำให้ระบบสังคมใหญ่เปลี่ยนไป กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดความแตกต่างทางโครงสร้างแต่ค่านิยมในสังคมไม่เปลี่ยนแปลง

2.4 วิวัฒนาการ หมายถึง การพัฒนาแบบแผนของสังคมที่ผ่านมาจากปัจจุบัน พาร์ธธิบายในเรื่องของความแตกต่าง ซึ่งเกิดขึ้นจากปัญหาของการบูรณาการรวมหน่วยเริ่มตั้งแต่ระบบสังคมที่ง่ายไปสู่สังคมที่ซับซ้อนขึ้น พาร์สันได้แบ่งระดับการพัฒนาแบบวิวัฒนาการ 3 ระดับ คือ ระดับดั้งเดิม ระดับกลาง และระดับความทันสมัยปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับดั้งเดิมมาสู่ระดับกลางนั้น คือ ภาษา โดยเฉพาะภาษาเขียน ส่วนปัจจุบัน หัวเลี้ยวหัวต่อที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับกลางไปสู่ความทันสมัย คือ ภาวะการเปลี่ยนแปลงไปสู่สถาบันที่มีบรรทัดฐานของระบบกฎหมาย

สรุปได้ว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ หมายถึง หลักการของการที่กระทำที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เป็น ไปทั้งทางธรรมชาติ และเกิดจากจากความต้องการของสังคมเป็นตัวกำหนดว่าสิ่งใดควรมีบทบาทอย่างไรจึงจะทำให้สังคมนั้นๆ ดำเนินไปได้โดยไม่เกิดความผิดปกติทางสังคม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวกับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับบทบาทของ พระสงฆ์เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ดังนี้

พระมหากฤษณา นันทเพชร (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องทัศนคติของ พระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่รับรู้ปัญหาสังคมด้าน ต่างๆ ที่เกิดขึ้นและมีความเห็นว่าปัญหาสังคมที่ทุกฝ่ายควรเร่งแก้ไข ได้แก่ ปัญหาศีลธรรม เสื่อมโทรม ปัญหาความยากจน และปัญหาการว่างงาน และยังเห็นว่าพระสงฆ์ควรมีส่วนร่วม ในการแก้ปัญหาสังคมด้านต่างๆ เช่น ปัญหาศีลธรรมเสื่อมโทรม ปัญหาศีลพัฒนาธรรมเสื่อม สลาย ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งเสพติด เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบว่า บทบาทพระสงฆ์ใน อนาคต ซึ่งนอกเหนือจากการเผยแผ่ศาสนาธรรมแล้ว พระสงฆ์ควรมีบทบาทในด้านการให้ การศึกษา และพัฒนาจิตวิญญาณ เมื่อพิจารณาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม โดย เรียงลำดับความสำคัญจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ บทบาทด้านการพัฒนาจิตวิญญาณ บทบาท ด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนา ธรรม บทบาทด้านการศึกษา และบทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ตามลำดับ

จรินทร์ ยังสังข์ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาทพระสงฆ์ใน กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผลการวิจัยพบว่า 1) พระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงที่มี บทบาทหลายด้าน ได้แก่ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้วยวิธีการต่างๆ ด้านให้การศึกษาทั้ง พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และประชาชน ด้านสาธารณูปการ การบำรุงวัด ด้านสาธารณสงเคราะห์ แก่ประชาชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ 2) บทบาทที่เอื้อต่อรัฐในการปกครอง เป็นเครื่องมือของรัฐ รับนโยบายของรัฐในการสั่งสอนให้ประชาชนไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ซึ่งมีผลให้ พระสงฆ์ได้รับผลตอบแทน ด้านลาภสักการะ เช่น ค่าแห่ง และวัตถุต่างๆ 3) เงื่อนไขปัจจัยที่ ทำให้บทบาทพระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงมาจาก 2 ด้าน คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ พระสงฆ์มี การเปลี่ยนแปลงบทบาทเพราะชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านสื่อสารมวลชน ค่านิยม ด้านความเชื่อดั้งเดิม รวมถึงการ แทรกแซงของรัฐ นักการเมือง นักธุรกิจเอกชน ปัจจัยภายใน คือ พระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลง บทบาทเพราะปัจจัยของพระสงฆ์เอง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาของพระสงฆ์ กฎหมาย คณะสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์ และทัศนคติของพระสงฆ์ที่ได้รับการกล่อมเกลามาอย่างยาวนาน

จำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติจากการวิจัยในส่วนของวัด ผลการวิจัยพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับวัดในฐานะตัวแทนสถาบันพระพุทธศาสนาในสังคมที่แตกต่างกันจากท้องถิ่นที่มีความผูกพันกันน้อยที่สุด คือ ในชุมชนนครหลวงไปสู่ท้องที่ชนบทที่มีพลเมืองหนาแน่นน้อยมีวัดและพระสงฆ์ในท้องถิ่นน้อยแต่ประชาชนมีความต้องการและมีความผูกพันกับวัดมากที่สุดและพบว่าวัดในฐานะตัวแทนสถาบันพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมีหน้าที่สงเคราะห์ประชาชนทางด้านจิตใจ โดยเป็นผู้ดำเนินการรักษาความเรียบร้อยด้านการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

สมควร นามสีฐาน (2545 : 90 - 91) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบท จังหวัดขอนแก่น ซึ่งพบว่ามีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบท ได้แก่ ระยะเวลาการบวชของพระภิกษุสามเณรและระดับการศึกษา มีอิทธิพลต่อบทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบท

พระมหาฉวี พลเตมา (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาพระครูสุธีปริยัติโยคม เจ้าอาวาสวัดชัยศรี และเจ้าคณะอำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัย พบว่า พระครูสุธีปริยัติโยคม เป็นพระที่มีความตั้งใจที่จะช่วยพระพุทธศาสนาช่วยพัฒนาสังคมและชุมชนทั่วไป โดยได้ยึดหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องชี้นำในทางพัฒนา ซึ่งบทบาทด้านสังคมวัฒนธรรมที่มองเห็นเป็นรูปธรรม คือ ด้านการจัดการเรียนการสอนนันทกรรมและบาลีแก่พระภิกษุสงฆ์ สามเณรภายในวัดชัยศรี และเขตใกล้เคียง รวมถึงการอบรมธรรมแก่ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะเน้นให้ประชาชนมีความสามัคคี มีจิตสำนึกสาธารณะ เข้าวัดเพื่อรักษาศีล ซื่อสัตย์สุจริต ประกอบสัมมาอาชีพ โดยชอบธรรม ด้านเศรษฐกิจ ได้นำประชาชนจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านเสียว วัดชัยศรี ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นการออมทรัพย์รู้จักประหยัดใช้จ่ายในครอบครัว นำการจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์หมู่บ้านเพื่อเป็นการแก้ปัญหาซื้อสินค้า การจัดเครื่องอุปโภคบริโภคในเวลาไม่มีเงินสดในมือ รวมถึงการส่งเสริมอาชีพสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน คือ การตั้งกลุ่มพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษ ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การพัฒนาสาธารณูปการพื้นฐานภายในหมู่บ้าน การสร้างถนนที่มีความมั่นคง การจัดระบบรักษาความสะอาด พื้นฟูและอนุรักษ์ลำน้ำพอง โครงการธนาคารขยะจัดเก็บให้เรียบร้อยโดยมีที่พักขยะหรือธนาคารขยะ เป็นต้น บทบาทการพัฒนาชุมชนในอนาคตของท่านพระครูสุธีปริยัติโยคม

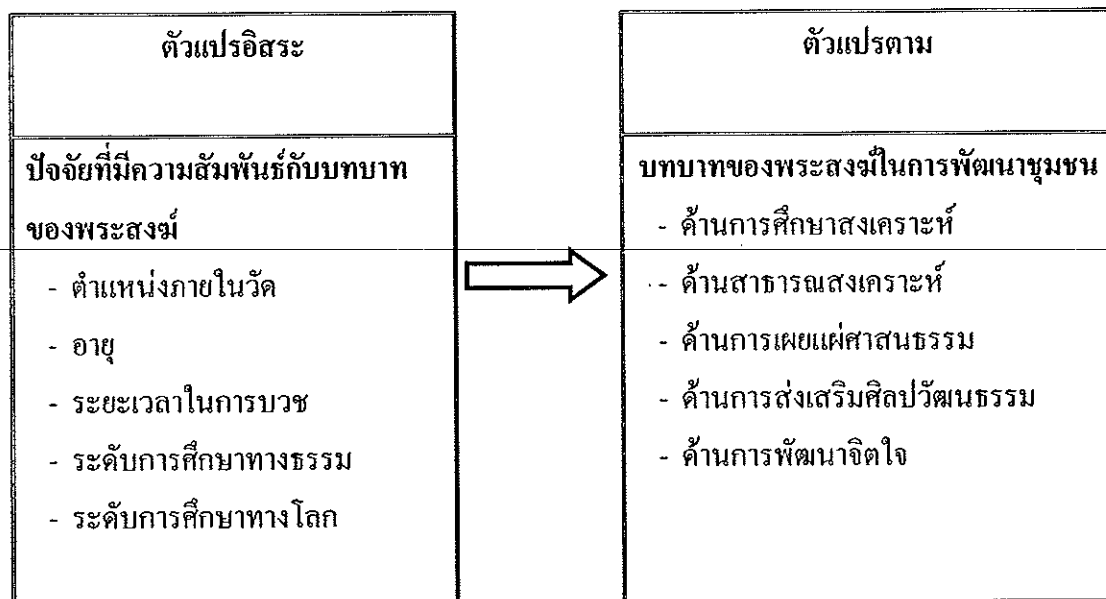
ที่ปรากฏเป็นรูปธรรมในทัศนะของชุมชนมากที่สุด คือ การเผยแพร่ศิลปกรรม ซึ่งจะสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนที่อยากเห็นบทบาทการพัฒนาชุมชนในอนาคตของท่านพระครูสุธี ปริยัติโยคมด้านศิลปกรรมมากกว่าบทบาทด้านอื่น เพราะชีวิตจะดีงาม มีความสุข ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองมั่นคง สังคมจะร่มเย็นเป็นสุขได้ด้วยการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจควบคู่กัน

พระสมคิด ศรีบูรมณ (2549 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และด้านการพัฒนาจิตใจ มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ได้แก่ ตำแหน่งภายในวัด อายุ ระยะเวลาที่บวช ระดับการศึกษาทางธรรม ระดับการศึกษาทางบาลี และระดับการศึกษาทางโลก บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีข้อเสนอแนะพบว่า พระสงฆ์ควรได้รับการสนับสนุนในการเข้าร่วมจัดการศึกษาตามสถานศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน รวมถึงตัวพระสงฆ์เองควรแสวงหาความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก เพื่อจะได้มีความรู้รอบรรมสั่งสอนประชาชนได้ ควรจัดสถานที่วัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและปลูกฝังให้เยาวชนได้ศึกษาและสืบทอดต่อไป พระสงฆ์ควรวหาวิธีการชักชวนให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญในด้านจิตใจ และควรจัดสถานที่ภายในวัดให้เหมาะสมที่จะเป็นสถานที่พัฒนาจิตใจ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ในเขตอำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้นำตัวแปรจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมากำหนดเป็นตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ตัวแปรอิสระ ได้แก่ ปัจจัยด้านตำแหน่งภายในวัด อายุ ระยะเวลาที่บวช การศึกษาทางธรรม และการศึกษาทางโลก ส่วนตัวแปรตาม ได้แก่ บทบาทของพระสงฆ์ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และด้านพัฒนาจิตใจ ซึ่งปัจจัยในด้านต่างๆ ที่ได้นำมาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะมีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ จึงได้กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้

กรอบแนวความคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้พิจารณาตัวแปรต่างๆ ที่คาดว่าจะเกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนและได้กำหนดเป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัยไว้ ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย